

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
NSV Liidu ajaloo kateeder

Liia Rummel

Hans Pöögelmanni publitsistlikust
tegevusest (1931 - 1937).

Diplomitöö.

Juhendaja

prof. H. Moosberg

*NSV ajal. kat.
In. nr. 1945*

Tartu 1966.

S i s s e j u h a t u s

Hans Pöögelmann, Eesti töörahva vabadusvõitluse suurkuju, teadlane, kultuuritegelane, pedagoog ja proletaarne poeet on jätnud meile suure pärandi ka oma ulatusliku ühiskondlik-poliitilise ning kultuurialase publitsistika näol.

Kogu oma pikaaegse publitsistliku tegevuse, mille marksistlik periood sai alguse juba käesoleva sajandi algaastail ja kestis kuni elu lõpuni, pühendas Pöögelmann jäägitult revolutsiooniürituse ning sotsialismi teenimisele.

Mitmekülgne nagu seda oli kogu Pöögelmanni isiksus, niisama mitmekülgne oli ka probleemide haare, milledele ta oma tuhandeisse ulatuvais artiklitehulgas valgust heitis. Nii näiteks leidub tema 30-ndate aastate publitsistlikus toodangus artikleid kodanliku Eesti majanduslikust ja poliitilisest olukorrast, ülevaateid tema kirjanduselust, kriitilisi hinnanguid üksikute autorite ning teoste kohta, kultuuriküsimusi vaagivaid kirjutisi jm.

Kuid kõiki neid artikleid iseloomustab - nende erilaadsusele vaatamata - üks ühine joon - lepitamatu võitlus töörahva huvide ning selgete klassivahede eest.

Pöögelmanni sule all muutus ajakirjandus relvaks töörahva vaenlaste vastu. Kogu oma võitleva publitsistika pühendas Pöögelmann jäägitult töörahva teenimisele.

Sellest, kuidas Pöögelmann juba 1905. aasta revolutsiooni päevil kõik oma kirjanduslikud ning ajakirjanduslikud võimed revolutsiooni teenistusse rakendas, kirjutab näiteks professor H. Moosberg oma uurimuses "Hans Pöögelmann 1905. - 1907.a. revolutsioonis", öeldes, et Pöögelmann revolutsiooni kõige pingelisematelgi kuudel kõige muu kõrval hoolitses ka selle eest, "et eesti tööliste oleks anda niisugust kirjandust, mis rööbiti nende tunnetemaailma arendamisega tõstaks ka proletariaadi klassiteadlikkust".¹

Kodanliku diktatuuri perioodil paljastas Pöögelmanni publitsistika Eesti kodanluse ekspluataatorlikku poliitikat, seda, kuidas see demokraatia sildi taha pugedes eesti töörahvast terroriseeris.

Klassivõitluse positsioonidelt analüüsib Pöögelmann ka kõiki teisi küsimusi, olgu siis tegemist noorte nõukogude autorite loomingu vaagimisega või kodanliku Eesti kirjanduselu analüüsiga.

¹ H. Moosberg, Hans Pöögelmann 1905. - 1907.a revolutsioonis, Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik nr. 87. Eesti NSV ajaloo küsimusi I, Tartu 1960, lk. 159.

Käesolevas töös vaadeldakse Pöögelmanni publitsistlikku tegevust 30-ndatel aastatel Nõukogude Liidus ilmunud eestikeelse ajakirjanduse veergudel, kusjuures vaatluse alt jäävad välja ajakirjas "Klassivõitlus" ilmunud artiklid, kuna neid on juba käsitletud ühes varem kaitstud diplomitöös.

Peale "Klassivõitluse" ilmus 30-ndail aastail Pöögelmanni artikleid veel ajalehe "Edasi" ning ajakirjade "Leegid", "Naistöoline ja Naiskolhoosnik" ning "Kommunismi Teel" veergudel. Tema ühiskondlik-poliitilise laadiga artiklite enamik ilmus ajalehes "Edasi" ning ajakirjas "Kommunismi Teel", kirjanduskriitilised ülevaated aga - "Leekides", kuna ajakirja "Naistöoline ja Naiskolhoosnik" veergudel ilmus vaadeldaval ajajärgul ainult üksainus Pöögelmanni artikkel.

Ajaleht "Edasi", millele Pöögelmann pidevalt kaastööd tegi, alustas ilmumist 1917. aastal Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölise Partei Peterburi Eesti osakonna häälekandjana (1918. aastast: Venemaa Kommunistliku (enamlaste) Partei Peterburi Eesti osakonna häälekandja) ning ilmus kuni 1937. aastani, kusjuures ajavahemikul 1925 - 1926 oli Pöögelmann ka selle ajalehe toimetajaks.

Ajakiri "Leegid" alustas ilmumist 1927. aastal "Edasi" kirjanduse, teaduse ja tehnika lisana. 1930. aastast alates saab taast Eesti Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsiooni häälekandja, 1935. aastal aga - Nõukogude Kirjanike Liidu Leningradi osakonna häälekandja, millisena lõpetab ilmumise 1936. aastal.

H. Artel, Ajakiri "Klassivõitlus" kodanlikust Eestist, Tartu 1965.

Ajakiri "Naistöoline ja Naiskolhoosnik", mis alustas ilmumist 1927. aastal nimetuse all "Naistöoline ja Talu-naisterahvas" (nimi muudeti 1932. aastal), ilmus samuti kuni 1936. aastani. 1936. aastal hakkas senise kolme ajakirja "Klassivõitluse", "Leekide" ning "Naistöolise ja Naiskolhoosniku" asemel regulaarselt kord kuus ilmu- ma 64-leheküljeline suurekaustaline ajakiri "Kommunis- mi Teel" (alapealkirjaga: rahvalik poliitika kirjandu- se ja teaduse ajakiri), mis ilmus 1937. aasta lõpuni ning oli viimaseks eestikeelseks perioodiliseks välja- andeks Nõukogude Liidus.

Uue ajakirja loomise vajadust põhjendati edusammudega üldise kultuuritaseme tõstmisel, milline asjaolu seadis ajakirjanduse ette uued ülesanded kultuuriküsimuste val- gustamisel, millega aga senised ajakirjad enam hakkama ei saanud.¹

H. Pöogelmann, kes oli uue ajakirja loomisest peale selle toimetajaks, püüdis kõigi vahenditega seda välja- annet eluvõimelisena hoida, kuni ta 1938. aasta jaanu- aris alusetute süüdistuste põhjal arreteeriti.

Kuna põhiline osa Pöogelmanni 30-ndatel aastatel il- munud publitsistikast hõlmab kodanliku Eesti sotsiaal- majanduslikke, poliitilisi ja kultuurilisi olusid, siis vaadeldakse käesolevas töös seda materjali vastavas te- maatilises järjestuses ning püütakse analüüsida tema ühiskondlik-poliitiliste ja kultuurialaste artiklite osatähtsust õige pildi loomisel kodanliku Eesti vastava

¹ "Kommunismi Teel" , Edasi nr. 78, 10. juunil 1936.

ajajärgu oludest.

I peatükis käsitletakse artikleid, milles Pöögelmann valgustab kodanliku Eesti sotsiaalmajanduslikke olusid vaadeldaval ajajärgul, eriti aga kriisiaastail. II peatükki on paigutatud need Pöögelmanni artiklid, milles ta vaatleb kodanliku Eesti poliitilist olukorda vastaval ajajärgul, kusjuures ta tagasivaadetena heidab valgust ka varasematele perioodidele.

III peatükis vaadeldakse Pöögelmanni artikleid kodanliku Eesti kultuurielust, millest domineeriva osa moodustavad tema kirjanduskriitilised ülevaated.

Töö koostamisel on põhimaterjalina kasutatud Pöögelmanni artikleid, mis ilmusid 30-ndatel aastatel ajalehes "Edasi" ning ajakirjades "Leegid", "Naistööline ja Naiskolhoosnik" ning "Kommunismi Teel".

Lisaks mainitud perioodikale on abimaterjalina tarvitatud veel Pöögelmanni selliseid üksikteoseid nagu "Majandusline kriis Eestis" (1932), milles konkreetse materjali põhjal antakse ülevaade kriisi iseloomust ja sellega kaasnenud nähtustest, "Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis" (1936), milles Pöögelmann paljastab kodanluse võimutsemist Eestis 30-ndatel aastatel, kirjanduslike artiklite kogumikku "Kirjanduslikult rindelt" (1933) ja posthuumselt ilmunud teost "1917. aasta revolutsioon Eestis" (1965), milles esmakordselt valgustati ulatuslikumalt 1917. aasta veebruari- ja oktoobrisündmused Eestis.

H. Pöögelmanni elu ja tegevus on viimase kümne aasta jooksul leidnud rohket valgustamist paljudes üksikartiklites ning mõnedes pikemates uurimustes. Nii näiteks

ilmus 1960. aastal professor Moosbergi sulest, lisaks tema lühematele ajakirjanduses ilmunud artiklitele, pikem uurimus "Hans Pöögelmann 1905.-1907. a. revolutsioonis", millele järgnes terve rida artikleid sama autori sulest 1965. aastal, samuti mõningaid artikleid E. Pälli, J. Feldbachi jt. sulest ning 1965. aasta lõpul E. Plotniku monograafia "Hans Pöögelmann".

Kõiki neid teoseid on suuremal või vähemal määral kasutatud ka käesoleva töö kirjutamisel, lisaks neile aga võrdleva abimaterjalina veel mõningaid teisi kodanliku Eesti majanduslikku, poliitilist ning kultuurilist olukorda valgustavaid nõukogude teadlaste uurimusi, nagu O. Sepre tööd "Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses", A. Raadi-ku "Fašismi tekkimise ja tugevnemise protsess kodanlikus Eestis", E. Sõgla teost "Kirjandusloo lehekülgedelt" ja mõningaid teisi.

H. Pöögelmann kodanliku
Eesti sotsiaalmajandus-
likust olukorrast.

Kodanlik Eesti tekkis ja eksisteeris imperialismi ajastul. Kapitalismi restaureerimise tagajärjel sai temast vaid üks koostisosa ülemaailmses imperialistlikus süsteemis, mistõttu ka tema majanduslik areng sõltus täiel määral kapitalistliku majanduse üldisest tsüklilisest arenemisest, kus kriisid vaheldusid ajutise stabilisatsiooni perioodidega. Imperialistlikest suurriikidest sõltuva pisiriigina elas kodanlik Eesti neid kriisiperioode eriti rängalt üle, kuna välismaised monopolid, kelledest Eesti majandus sõltus, püüdsid kriisi kogu raskust neist sõltuvate maade õlgadele veeretada.

1929. aastal kapitalistlikku maailma tabanud järjekordne majanduskriis - sügavaim ja raskeim kõigist eelmistest, kuivõrd see venis eriti pikale ning tööstus- ja finantskriisi kõrval haaras ka põllumajandust - andis ränga hoobi ka kodanliku Eesti majanduselule.

Kriisilaine, mis järkjärgult haaras kõik majandusharud, saavutas haripunkti 1932. aastal.

Tööstus sattus täiel määral kriisivõrku 1930. aastal, mil suurenesid raskused turustamise alal ja millega seoses sagenesid ettevõtete sulgemised ning maksujõuetuks jäämised. Tekstiiltööstuses näiteks, milline tööstusharu kodanlikus Eestis vaadeldaval ajajärgul esikohal oli, langes eksport 2257-lt tonnilt 1929. aastal 511-le tonnile 1933. aastal.¹ Tööliste arv langes samal ajal 1500 inimese võrra.² Samasugune olukord valitses ka enamikus teistes tööstusharudes.

Põllumajanduses, mis moodustas ligi kolmveerandi kodanliku Eesti kogutoodangust, oli olukord veelgi katastroofilisem. Kriisi kõige sügavamal - 1932. aastal oli siin juba 73 000 ehk 55 % talumajapidamistest võlgadega koormatud.³ Tuhanded talud laostusid ja läksid oksjonihäämri alla.

Et kaitsta kulaklikke talundeid kui oma sotsiaalset baasi ja peamisi kaubatootjaid, võttis kodanlik valitsus tarvitusele rea abinõusid. Üheks selliseks oli 1930. aastal kehtestatud nn. teravilja kaitseseadus, mille alusel teravilja sissevedu muutus riigi ainuõiguseks. Ühtlasi võttis riik endale kohustuse osta talupoegadelt kõrgendatud hindadega kogu pakutav vili.

Pöögelmann, jälgides kodanliku Eesti majanduselu viimase kriisiaastail, märgib selle kohta ühes oma 1932. aastal

¹ Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 467.

² Sealsamas, lk. 469.

³ E. Brandt, Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn 1955, lk. 50.

ilmunud artiklis: "Eestis makstakse hallparunitele, kes tomide viisi vilja müüa saavad (vähemaid hulki ei osteta!), rukkikilost 16 senti, kuna välishind ainult 8 senti on ... Pankrotti jäänud hallparunitele antakse aasta armuaega, tõmmatakse "riigi kulul" võlaprotsendid maha, pannakse oksjonid seisma ..." ¹

Selgitanud, et see "riigi kulul" ei tähendanud tegelikult midagi muud kui vaid tööliste palkade edasist alandamist, lisab Pöögelmann, et nagunii olid töötajate palgad kodanlikus Eestis madalamad kui üheski teises Euroopa riigis. ²

Nagu ametlikud andmed näitavad, ulatus riigi kahju kokkuostetud vilja realiseerimisel üle 4 miljoni krooni ³, milline summa tähendas rahva arvel teostatud juurdemaksu vilja müüjaile.

Valitsus püüdis kulaklike majapidamiste laostumist päästa küll laenude andmise, küll nende tasumise tähtaegade pikendamisega, küll vilja sisseveotollide tõstmisega jm. viisil, luues hulgaliste seaduste ja määrustega Pöögelmanni sõnade järgi "otsekui kaitsevalli hallparunite lagunenu majanduse ümber." ⁴

Erilise hoo võttis see "kaitsevalli" ehitamine pärast seda, kui 1932.a. mais põllumeestekoondis V riigikogu

¹ H.Pöögelmann, Parema tuleviku nimel - hävitada töörahvas täielikult!, "Edasi" nr. 29, 5. veebruaril 1932.

² Sealsamas.

³ Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 469.

⁴ H.Pöögelmann, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 34, 11. veebruaril 1932.

valimistel suure häälteenamusega võitjaks tuli. Valitsuselt nõuti nüüd muu hulgas põllumeeste ja ühispiimatallide laenude osalist kustutamist, tapaloomade pealt võetavate maksude kaotamist, põllumeeste tarbeainete hindade alandamist, nende endi müügisaaduste hindade tõstmist, taludel lasuvate maksude vähendamist jne.¹, kusjuures see kõik pidi toimuma "riigi kulul", s.o. tööliste palkade ja üldise elatustaseme languse arvel. "Kõik need 27 seadust, mis hallparunite kaitseks kokku tambiti, tambiti tegelikult välja tööliste, kehv- ja kesktalurahva nälginud nahast"², märgib Pöögelmann selle "talurahva abistamise" poliitika kohta 1932. aasta "Edasi" veergudel ilmunud artiklis.

Kriis kodanliku Eesti rahvamajanduses ei saanud puudutamata jätta ka riigi finantsolukorda. Nagu märgib Pöögelmann ühes oma pikemas ülevaates, oli valitsus juba 1930. aastal sunnitud riigi eelarvet väljaminekute osas 7 miljoni krooni võrra kärpima, kuna sedavõrd olid vähenenud sissetulekud. Viimased kahanesisid aga iga kuuga, kuni 1932. aasta 31. märtsiks moodustas puudujääk sissetulekute osas 10 miljonit krooni.³

Vähenesid välisvaluuta- ja kullatagavarad. Kriisiaastail tulid erilise selgusega ilmsiks kodanliku Eesti Läänest sõltuvuse tagajärjed, seda eriti finantsilise sõltuvuse osas.

¹ H.Pöögelmann, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 48, 28. veebruaril 1932.

² H.Pöögelmann, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 34, 11. veebruaril 1932.

³ H.Pöögelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932, lk. 39.

Pöögelmann, rääkides ühes oma artiklis väliskapitali osatähtsusest Eesti majanduselus ja selle mõjust Eesti rahvamajandusele, märgib muu hulgas, et Eesti kodanlus sai riigitüüri juurde niihästi ajalooliselt kui ka majanduslikult ettevalmistamatul¹ ja et rahvuslik kapital enne 1917. aastat mängis Eesti tööstuses ja panganduses võrdlemisi tühist osa - tema mõjusfäär piirdus üksnes hangeldamisega kaubanduse alal, mistõttu see jõuetu rahvuslik kapital ei suutnud maailmaturul erilist usaldust äratada.¹ Ehkki "iseseisvuse" aastail eesti kodanlus märgatavalt rikastus, säilitas väliskapital maa majanduses juhtivad positsioonid, avaldades suurt mõju kogu riigi majanduslikule arengule.

Üheks lüliks, mida mööda välismaine finantskapital Eestisse tungis, olid pangad.

Nagu paljud ettevõtted, nii kuulusid ka suuremad pangad Eestis väliskapitalile. Nii näiteks esindasid kolmest suuremast pangast kaks (A/S G. Scheel ja Ko ning Tartu Pank) otseselt ja avalikult välismaist finantskapitali, esimene neist peamiselt Saksa kapitali huve, Tartu Panga aktsiad aga kuulusid The British Overseas Bank Ltd'le ja esindas peamiselt Inglise kapitali. Ja kolmaski pank, Krediidipank, kus näiliselt valitses Eesti kapital, oli tihedalt seotud välismaise finantskapitaliga.²

¹ H. Pöögelmann, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 37, 15. veebruaril 1932.

² O. Sepre, Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, Tallinn 1963, lk. 29.

Pöögelmann, rääkides ühes oma artiklis Scheeli panga mõjuvõimust ja tema mahhinatsioonidest kodanliku Eesti rahvamajanduses, meenutab, et "Scheel oli see, kes Eesti-
le 1926. aastal välise riiklise laenu (1,35 milj. naelsterlingi¹) muretses. Sest Scheeli usaldati ja Scheeli kaudu võeti laenu tasuks suur Eesti pügamine ette: Eesti Pank, mis sinnamaani riigipangana oli tegutsenud, muudeti laenuandjate nõudel - Scheeliga kokkurääkimise järel - erapangaks, mis Eesti riigile kümneid ja kümneid miljoneid maksma läks ..." ²

Laenu taotleti valuuta stabiliseerimise eesmärgil ja seda saadi lõpuks 1927. aastal tingimustel, mis faktiliselt panid kogu riigi rahanduse välismaiste kapitalistide kontrolli alla.

Selle laenuga tõusis Eesti välisvõlgnevus 110 miljoni kroonile ³ ja kõige selle paratamatuks resultaadiks oli Eesti sõltuvuse edasine süvenemine väliskapitalist.

Seoses kriisiaastate finantsolukorra valgustamisega räägib Pöögelmann eespool nimetatud artiklis muu hulgas ka veel ühest eesti kodanluse halenaljakast katsest Scheeli võimutsemist Eestis piirata.

Teatavasti langetati 1931. aasta septembris naelsterling kulla aluselt, milline asjaolu mõjutas suurel määral ka Eesti majandust.

¹ O. Sepre andmetel oli laenu tegelik summa 1,36 miljonit naelsterlingit ehk 24,6 miljonit eesti krooni. Vt. O. Sepre, Kodanliku Eesti sõltuvus imperialistlikest maadest, Tallinn 1964, lk. 90.

² H. Pöögelmann, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 37, 15. veebruaril 1932.

³ Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 456.

Üksnes Eesti Panga kahju ulatus selle läbi 7 miljoni kroonini, rääkimata paljude väiksemate pankade pankrotistumisest. Raskustesse sattus ka Scheeli pank, kellel polnud enam küllalt jooksvat raha hoiusummade väljamaksmiseks ja kes pöördus laenu saamiseks Eesti Panga poole. Eesti kodanlus aga, kas leidis olevat saabunud paraja aja Scheeli laiutusele piiri panna, ei lubanud laenu, vaid pani Scheeli panga moratooriumi alla: pikendas tema laenude tähtaega, pani hoiusummade väljamaksmise seisma ja panga enda - riikliku kontrolli alla. Seega taheti Scheeli riikliku võimuga sundida alluma eesti kodanlusele.

Kuid, nagu märgib Pöögelmann, sai Scheel laenu mujalt ja "puhustas moratooriumi ning riikliku kontrolli jalgelt." ¹

Vaevalt oli see operatsioon läbi, kui Scheel pani toime uue haarangu eesti kodanlusele: ta võttis silmapaistvamad ühiskonna- ja riigitegelased (Laidoner, Puhk j.m.t.) oma panga nõukogu liikmeteks. ²

Toodud faktidega illustreeris Pöögelmann ilmekalt, kuidas ühendati riigi ja monopolide jõud ühiseks riiklik-monopolistlikuks kapitalismiks.

Katastroofiliselt langes kriisiaastail kodanliku Eesti väliskaubandus: import 131,4 miljonilt kroonilt 1928. aastal 36,9 miljonile kroonile 1932. aastal, eksport 127, 1 miljonilt kroonilt 42,6 miljonile kroonile. ³

¹ H.Pöögelmann, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 37, 15. veebruaril 1932.

² H.Pöögelmann, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 37, 15. veebruaril 1932.

³ O. Sepre, Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, Tallinn 1963, lk. 82.

Et eksporti suurendada ja krooni kurssi ülal hoida, piiras valitsus maksimaalselt sissevedu. Suurte pingu-
tustega läks tal ka korda seda mõningal määral saavuta-
da, kuid teisest küljest maksis see poliitika kurjalt
kätte: teised maad hakkasid Eesti suhtes sedasama polii-
tikat rakendama. Nii näiteks loobus Prantsusmaa peaaegu
täielikult sisseveost Eestist.¹ Kinni oli jäämas ka turg
eesti võile Inglismaal. Seda eriti seoses võihindade
üldise langusega. Eesti või ostu piiras ka Saksamaa.

Pöögelmann märgib selle kohta ühes oma 1932. aasta
novembris ilmunud artiklis, et ei ole kodanlikul Eestil
enam abi oma Lääne "sõpradest". Saksamaa lubas osta
5000 tonni võid, ostis aga ainult 3000. Inglased löid
turgudel võihinnad alla, nüüd kavatsesid peekoni eest
ukse hoopis kinni panna. Prantslased ja kõik teised
kauplevad Nõukogude Venemaaga, üksnes Eesti tõrgub kan-
gekaelselt normaalseid kaubanduslikke suhteid sõlmimast,
ja seda kõike ajal kui isegi naaberriik Läti on seda
juba teinud ning pealegi veel soodsamatel tingimustel
kui osati loota - Nõukogude Liit ostis rohkem, kui esi-
algu oli ette nähtud.²

Nõukogude Liidu osatähtsus kodanliku Eesti väliskau-
banduses oli algusest peale väga väike. Seejuures on
väga iseloomulik, et kui veel varasemal perioodil üksi-
kutel aastatel kaubavahetus Nõukogude Liiduga siiski
ajutiselt elavnes - 1926. aastal tõusis Nõukogude Lii-

¹ H. Pöögelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932, lk. 34.

² H. Rooskaja, Lööge sekka! ütlen ma, "Edasi" nr. 242, 3. novembril 1932.

du osatähtsus Eesti ekspordis näiteks 12,9 % -ni,¹ siis seoses fašiseerumisprotsessiga 30-ndail aastail süvenes Eesti majanduslik isoleerumine Nõukogude Liidust otsustavalt.

Katastroofiliseks muutus kriisiaastail ka töörahva olukord. Ehkki kapitalistliku tootmissüsteemi paratamatu kaasnähtus - alaline töötute armee-eksisteeris "iseisvas" Eestis kogu tema olemasolu kestel, muutus olukord selles osas eriti drastiliseks majandusliku kriisi perioodidel (1923 - 1924 ja 1929 - 1933), mil kodanlus püüdis kriisi kogu raskust linna ja maa töötavate kihtide õlgadele veeretada, massiliselt töölisi vallandas ning nende palka kärpis. Nii oli see ka 1929 - 1933. aasta kriisiajal. Ettevõtjad alandasid järjekindlalt tööliste palku, motiveerides seda seejuures hindade langusega, kuigi oli teada, et elukalliduse langus sel ajavahemikul palgasummade vähendamisest kaugemale maha jäi.

Pöögelmann, analüüsides palkade pidevat langust kriisiaastail, märgib, et 1929. aastal maksti tekstiiltööstuses näiteks meestöölistele keskmiselt 23,4 senti, naistöölisele - 19,5 senti tunnist; 1930. aastal aga oli töötasu juba vastavalt 20 ja 17,4 senti tunnist,² kusjuures töötasude tõeline "kärpimine" algas alles 1931. aasta keskpaiku,³ mil "esimese hoobiga vähendati palkasid 10 - 25 % võrd, järgnevatel "kärpimistel" viidi alandus 35 %-ni, kohati isegi 50 % peale."⁴

¹ L. Tulp, Kodanliku Eesti kaubanduslikud seosed, Tallinn 1960, lk. 28.

² H. Pöögelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932, lk. 41.

³ Sealsamas, lk. 41.

⁴ Sealsamas, lk. 42.

Eriti intensiivseks läks tööpalkade alandamine pärast inglise naelakursi langetamist, mil rida tööstusettevõt- teid, seda kursilangust ettekäändena tarvitades, töö mõ- neks ajaks hoopis seisma jätsid, et siis, hiljem uuesti tööd alustades, töölistele hoopis madalamat palka pakku- da, mille tulemusena palk jällegi 25-30 % võrra vähenes.¹

Kriisiaastail kasvas niihästi osaline kui ka täielik töötus. 1932. aastaks ulatus üksnes ametlikult regist- reeritud töötute arv ligi 32 000-ni.²

Kodanlik valitsus oli sunnitud töötute massiliste väljaastumiste survele organiseerima nn. hädaabitöid. Kuid nendele pääsesid vähesed. Pealegi oli palk äärmi- selt madal - naistel 90 senti ja meestel 1 kroon päevas.³

Pöögelmann märgib ühes oma artiklis, et hädaabitööli- sed said 10-tunnise tööpäeva eest mitte rohkem kui 1 kroon päevas, ja kohati isegi 60-70 senti.⁴ Eriti dras- tilise näite toob Pöögelmann aga ühes oma artiklis Tar- tust, kus linnavalitsus maksis Emajõe mullatöödel kogu- ni 22 senti päevas.⁵

Hädaabitöölistele makstav vähene tasu võimaldas ette- võtjail ka teiste tööliste palka alla suruda, kuna vaba tööjõudu oli nüüd ju küllalt saada.

Kuna tööliste päevane teenistus oli niivõrd kasin,

¹ H. Pöögelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932, lk. 42.

² Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1957, lk. 468.

³ K. Kask, Tööstustööliste majanduslikust olukorrast ko- danlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 37.

⁴ H. Rooskaja, Uueks aastaks ellik üks tasane läkitus arm- sale sugurahvale seal kaugel maal, mida kutsutakse Sov- deepiaks, "Edasi" nr. 40, 18. veebruaril 1933.

⁵ Sealsamas.

et sellega kuidagi ära ei elatud, olid nad sageli sunnitud "vabatahtlikult" ületunde tegema. Pöogelmann, vihjates kodanliku Eesti statistikabüroo andmete sihilikule ebatäpsusele, märgib, et isegi ametlike andmete põhjal tegi 48,2 % kõigist tööstustöolistest ületunde, eraettevõtetes isegi 50,7 %, s.o. üle poole kõigist töölistest, sellest hoolimata, et "demokraatliku" Eesti põhiseaduses 8-tunnine tööpäev ette oli nähtud.¹

Alalise tööpuuduse kõrval esines kodanlikus Eestis pidevalt ka ajutist ja sesoonset tööpuudust, eriti aga kriisiaastail. 1932.a. juunis näiteks oli ainult 45 % suurtööstuse töölistest rakendatud tööle täie töönädalaga.² Peale selle oli tööpäeva lühendamise tõttu tööpäeva keskmine pikkus kogu tööstuses langenud 1928. aastaga võrreldes 6 % võrra.³ Kõik see omakorda mõjutas tööliste palgataset.

Seda äärmuslikku olukorda valgustab Pöogelmann ühes oma 1933. aasta artiklis, kus ta märgib, et lisaks nendele pooltele töölistele, kes juba ammu lahti lastud, peavad nüüd ülejäänudki ainult 3,4 või 5 päeva nädalas tööl käima, vabrikandid aga murravad samal ajal pead, mil kombel tööpäeva või -nädalat veelgi lühendada.⁴

¹ H. Pöogelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932, lk. 42.

² K. Kask, Tööstustöoliste majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn 1957, lk. 31.

³ Sealsamas, lk. 31.

⁴ H. Rooskaja, Uueks aastaks ellik üks tasane läkitus armsale sugurahvale seal kaugel maal, mida kutsutakse Sovdeepiaks, "Edasi" nr. 40, 18. veebruaril 1933.

Veelgi rängemini kannatasid kriisiaastail maatöölised, kes teatavasti moodustasid kodanlikus Eestis töörahva põhimassi.

Põllutöölise olukord kodanlikus Eestis oli ka "normaalseil" aastail raske, ainult harva võis siin mõningat paranemistendentsi märgata - vastavalt sellele kui võrd kodanlik majandus end stabilisatsiooniaastail ajutiselt koguda suutis. Kui võrd aga Eesti põllumajanduse käekäik olenes suurel määral välisturust, kus kõikumised olid vägagi sagedased, siis vastavalt sellele ei olnud ega saanudki olla mingit stabiilsust ka põllutöölise olukorras. Kord oli nõudmine põllumajandussaadustele suur, kord aga puudus üldse ja vastavalt sellele kõikus ka kulakute vajadus tööjõu järele.¹

Pöögelmanni andmete kohaselt ulatus maaproletariaadi (n.ö. päris põllutöölise) arv Eestis vaadeldaval ajajärgul 82 tuhandele.² Lisanud sellele arvule veel poolproletaarlased - popsnikud j.t., märgib Pöögelmann, et nii saab maal ühtekokku 140-150 tuhat inimest, kes end täiesti või siis suurel määral oma tööjõu müümisest elatavad.³

Teinud sellise statistika, märgib Pöögelmann, et neist nn. päris põllutöölisest on ainult väiksem osa, mitte üle 20-25 % aasta läbi tööl (aastasulased), teised leiavad enamasti ainult suvekuudel ^{tööd} ~~tööd~~ ja ^{siiski} mit-

¹ H. Tiido, Talurahva olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn 1959, lk. 22.

² H. Pöögelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932, lk. 44.

³ Sealsamas, lk. 44.

te terve suvi otsa, vaid ainult kuude või nädalate kau-
pa.¹ Pöogelmann lisab veel, et kui tööta jäänud maotöö-
lised varasematel aastatel talvekuudel veel metsatöodel
rakendust leidsid või taludes linu käisid harimas, siis
viimastel aastatel on seegi talveteenistus peaaegu täie-
likult kadunud, mistõttu nüüd töötute arv maal 100 tu-
handeni ulatub.²

Kümnete tuhandete töötute olemasolu, kes olid valmis
töötama ükskõik missuguse tasu eest, sageli aga ka pä-
ris ilma palgata - üksnes söögi eest, andis kulakutele
võimaluse ülejäänud põllutööliste palgad minimaalseni
alla suruda.

Rünnak põllutööliste palkadele algas 1931. aasta
veebruaris, kui võimule tuli hallparunite ja parempool-
sete sotsialistide koalitsioonivalitsus, kes töörahva
elatusaseme allalöömisega püüdis maakodanlust kriisi
küüsisist päästa. Nagu Pöogelmann oma ülevaates märgib,
tuli signaal palkade allalöömiseks hallparunite hääle-
kandja "Kaja" veergudel vaevalt paar nädalat pärast
uue valitsuse ametisse astumist.³ "Kaja" soovitas oma
programmis peremeestel sissetulekute ja väljaminekute
"tasakaalustamiseks" eelseisva põllutööliste palkamise
hooajal kaht põhimõtet silmas pidada: 1) osa palka na-

¹ H. Pöogelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad
1932, lk. 44.

² Sealsamas, lk. 44.

³ Sealsamas, lk. 45.

tuuras maksta ja 2) palka üldse tunduvalt kärpida.

Viimast soovitati "tagasihoidlikult" 20-30 % piirides.¹

Kulakud ei jäänud muidugi enam mingeid teisi juhtnõore ootama, vastupidi, kohtadel suurenes see protsent veelgi 5-10 % võrra, paiguti löödi aga palgad 50 %-ni alla.²

Maatöölise palkade jõhkrast kärpimisest said hoogu ka vabrikandid ja ettevõtjad linnades. Pöögelmann märgib selle kohta ühes oma 1932. aastal ilmunud artiklis: "Eestis tõmmatakse töölistel neistki näljapalkadest, mis olid madalamad kui kusagil teises riigis Euroopas, madalamad kui olid tsaariajal, neistki tõmmatakse armu- ta maha - maal, põllutöös 20 kuni 30 kuni 50 protsenti ja enamgi; linnas 10-20-30-40 protsenti ja s e l l e s sihis vähemalt pole "edu" veel lõpul."³

Kogu maa majandust halvanud ja töörahva viletsust ääretult suurendanud kriis tekitas üldist käärimist töötavates hulkades, valmistades ette uut revolutsioonilist situatsiooni.

¹ H. Pöögelmann, Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932, lk. 45.

² H. Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis, Moskva-Leningrad 1936, lk. 10.

³ H. Pöögelmann, Parema tuleviku nimel - hävitada töörahvas täielikult!, "Edasi" nr. 29, 5. veebruaril 1932.

H. Pöögelmann kodanliku Eesti
poliitilisest olukorrast.

Pöögelmanni 30-aastate publitsistikas leidub mitmeid artikleid, milles ta käsitleb eesti kodanluse poliitikat erinevail ajalooetappidel - tema võimule tüürimise püüdeid 1917. aastal, välisinterventide abil võimule pääsemise ja "iseseisvuse"-aegse terroristliku diktatuuri küsimusi.

Valgustades 1917.aasta juulisündmusi Eestis, meenutab Pöögelmann üht eesti kodanluse taktikalist manöövrit, mil see jõuetuna kaksikvõimule purustavat hoopit andma ja sellega revolutsiooni arengut peatama, "rahulikult teel" püüdis enamluse mõju halvata. Pöögelmann märgib, et kodanlus püüdis bolševikele moraalselt ja organisatsiooniliselt hoopit anda, "Hulkadele näidata, et mitte enamlus rahvahulkade juht ei ole, vaid et need hulgad tõelikult siiski rahvusliku lipu all sammuvad, s.o.kodanluse ideid õigeks tunnistavad, kodanlust usaldavad."¹

¹ H.Pöögelmann, Juulisündmused Eestis 1917.a.,
"Kommunismi Teel" nr. 6, 1937., lk.38.

Bolševike mõju "halvamise" eesmärki pidid teenima ka 1. juulil kokku tulnud kubermangu maanõukogu (Maapäev) ning sellele järgnenud nn. "rahvakongress" ja "rahvuskongress".

Maapäev, mille kodanlus Pöögelmanni sõnade kohaselt "oma näo järele oli loonud",¹ seda ebademokraatliku valimisseaduse ilmse moonutamise abil kokku klopsides² (mitmeastmeliste valimistega, väikelinnade eesõigustamisega ja muude kitsendustega lootis kodanlus kõrvaldada proletariaadi mõju Maapäeval³), pidi kodanluse lootuste kohaselt saama kontrrevolutsiooniliste jõudude koondamise keskus ning bolševike "laostava tegevuse" "paljastamise" paik.⁴

Ka "rahvakongressi" ja "rahvuskongressi" kokkukutsumisega, millele "üldrahvaliku" ilme andmiseks esindajaid ka tööliste ja soldatite saadikute nõukogust kutsuti, lootis kodanlus tuhandepäise "maa esinduse" toetusel anda "otsustav vastulök bolševike agitatsioonile", bolševike pealetungile."⁵

Kõigi nende kodanluse ürituste eesmärk oli üks - takistada revolutsiooni edasiarenemist ja säilitada ning kindlustada kõdunenud kodanlikku korda, suunata rahvahulki

¹ H. Pöögelmann, Juulisündmused Eestis 1917. a., "Kommunismi Teel" nr. 6, 1937, lk. 38.

² H. Pöögelmann, 1917. aasta revolutsioon Eestis, Tallinn 1965, lk. 39.

³ Eesti NSV ajalugu, lk. 338.

⁴ Sealsamas, lk. 338.

⁵ H. Pöögelmann, 1917. a. revolutsioon Eestis, lk. 36.

revolutsiooniliselt võitlusteelt kodanlik-reaktsioonilise natsionalistliku liikumise teele.

Tänu bolševike energilisele tegevusele aeti need kodanluse üritused nurja.

Pöögelmann märgib näiteks seoses "rahvakongressiga", et Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu võttis vastu otsuse: Saadikud "rahvakongressile" küll saata, kuid mitte selleks, et seal kodanluse pettuse-jandist osa võtta, vaid protesti avaldada selle vastu, et kodanluse poolt täiesti ebademokraatlikult kokkukutsutud kogu ennast tahab rahva esindajaks ja rahvakongressiks nimetada.¹

Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu 27. juuni istungi protokollis märgiti selle kohta järgmist: "Ülevenemaalise Nõukogu Kesktäidesaatva Komitee liige sm.

Anvelt ütleb, et kongressist osavõtmine on lubamatu, sest kongressi peatumikuks on nende tsensuslike volikogude ja ebademokraatlikel alustel valitud maakonna nõukogude esindajad, ja meie, minnes kongressile, jääme vähemusse, kuigi Eestis on demokraatlik element arvukam kui kodanlik.

Kongressist on võimalik osa võtta ainult selliselt: minna kongressile ja panna osavõtjatele ette nimetada see kongress eraviisiliseks hõupidamiseks, kuna ta ei ole tõeline masside esindaja; kui ta sellega nõus ei ole, siis tuleb kongressilt lahkuda".²

1 H. Pöögelmann, Juulisündmused Eestis 1917.a.

"Kommunismi Teel" nr.6, 1937, lk.39.

2 Suur Bolšialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, Tallinn 1957, lk.196.

Bolševike üleskutsel lahkusid koos nõukogude saadikutega sellelt oma koosseisult täiesti kodanlikult kongressilt ka kõik teised maa- ja linnatöölised, kehvikute ja lõpuks isegi menševike esindajaid.¹

Nii oligi kongress läbi kukkunud. Sama saatust tabas ka "rahvuskongressi", mille puhtkodanlik koosseis Eesti rahvuslik-riiklikke küsimusi pidi arutama, mida siis "terve rahva tahteavaldusena" serveerida taheti?²

Kongressi teisel päeval (4. juulil) korraldasid Tallinna töölised bolševike üleskutsel võimsa töörahva demonstratsiooni "rahvuskongressi" vastu, nõudes kongressi liidritelt kategooriliselt selgitust, kelle nimel nad kongressi peavad, millele viimased olid sunnitud vastama, et nad mitte rahvast, vaid koosolijaid endid esindavad.³

Pöögelmann rõhutab, et 4. juuli demonstratsioon aitas tugevasti kaasa, et proletariaat töörahvahulgas enda poole võitis.⁴

Relv, mida kodanlus üritas kasutada revolutsioonilise töörahva vastu, tabas teda ennast. Bolševikud olid paljastanud kodanluse demagoogilised katsed kujutada end eesti rahva rahvuslike õiguste kaitsjatena.

¹ H. Pöögelmann, Juulisündmused Eestis 1917.a.

"Kommunismi Teel" nr.6, 1937, lk.40.

² Sealsamas, lk.38.

³ H. Pöögelmann, 1917.aasta revolutsioon Eestis, lk.39.

⁴ H. Pöögelmann, Juulisündmused Eestis 1917.a.

"Kommunismi Teel" nr.6, 1917, lk.40.

Analuüsid^{...}es kodanluse taktikat oktoobripäeval, kummutab Pöög^{...}elmann artiklis "Oktoober Eestis" mõningate selle ajajärgu uurijate vä^{...}ararusaamad nagu oleks kodanlus 1917. aasta oktoobris võimu ilma võitluseta nõukogude kätte andnud. Lahates J. Palvadre ekslikke seisukohti, kes kujutas asja nii, nagu oleks kogu võimu üleminek toimunud lihtsalt allkirja andmisega vastavale aktile,¹ rõh^{...}tab Pöög^{...}elmann: " Oktoobrirevolutsioon oli ka Eestis, kõige oma "rahuliku" ilme peale vaatamata - niisugune oli see vähemalt oktoobripäevadel - läbi ja läbi vägivaldne võimu võtmine. Kui oktoobripäevadel verd ei valatud, siis olid sel^{...}l omad mõjuvad põhjused".²

Nende mõjuvate põhjustena märgib Pöög^{...}elmann asjaolu, et revolutsioonikomitee kõik strateegilised punktid, asutused ja isikud juba aegsasti range kontrolli alla oli võtnud, igale poole oma komissarid määrates, kes nende asutuste ja isikute tegevuse üle vajalikku valvet pidasid, ja kelle loata isegi kõrgemad sõjaväejuhid mingeid vägede ümberpaigutusi ette ei tohtinud võtta.³

Kuna revolutsioonikomitee seljataga seisis kõik polgukomiteed - selle kaudu aga tegelikult kogu sõjavägi-, siis oli revolutsioonikomitee faktiliselt olukorra peremees, mistõttu kontrevolutsioonilised jõud, kuigi neid oli enne oktoobrisündmisi Tallinnasse hulgaliselt kokku

1 H. Pöög^{...}elmann, Oktoober Eestis, "Kommunismi Teel"

nr. 10, 1937, lk.49.

2 Sealsamas, lk.49.

3 Sealsamas, lk.49.

kuhjatud, relva ei julgenud haarata, nähes selle ürituse lootusetust.

Rääkides eesti kodanluse osast nende sündmuste päevil, märgib Pöögelmann: "Ja eestigi kodanlus leidis, et silmapilk sõjariistus väljaastumiseks lootusetu on: jääti paremat silmapilku ootama, pealegi et peaaeguüldiselt arvamisel oldi, et enamlased nii kui nii kaua ei suuda valitsust oma käes hoida"¹.

Eesti kodanluse esialgne veendumus, et vene kontrevolutsioonilised jõud nõukogude võimule peagi lõpu teevad luhtus peagi, ja nii hakkas ta siis ise abinõusid otsima nõukogude võimu kukutamiseks.

Pöögelmann toob oma artiklis ilmekaid näiteid eesti kodanluse aktiivsest tegutsemisest. Nii näiteks organiseeris ta pärast oktoobripööret mässukatseid kodanlusele ustavates väeosades (Tartus, Tallinnas ja Viljandis), mis kõik siiski õigeaegselt likvideerida jõuti.²

Nähes olukorra lootusetust, hakkas eesti kodanlus väljaspoolt abi otsima. Seda leitigi Saksa imperialismi näol, kelle palvele mindi ja kes tekkinud olukord kasutas, et oma ammust soovi täide viia ja Baltimaid oma küüsi haarata."³

1 H. Pöögelmann, Oktoober Eestis, "Kommunismi Teel"

nr. 10, 1937, lk. 50.

2 Sealsamas, lk. 52.

3 Sealsamas, lk. 52.

1932.aasta "Edasi" kolmes numbris (nr.68,69,70) ilmus Pöögelmanni pikem artikkel "Eesti interventsioonipoliitika", milles valgustatakse eesti kodanluse Nõukogude-vastast poliitikat 1917. aasta oktoobriest ^{te} päevadest kuni 1932. aastani välja, kusjuures artikli autor võtab terava kriitika alla mõningad Nõukogude ajaloo teadusse tunginud väärseisukohad eesti kodanluse poliitikast 1919. aasta interventsiooni päevil.

Rõhutades eesti kodanluse surmavaenu ja tema lakkamatut võitlust nõukogude võimu vastu, märgib Pöögelmann, et juba sellest silmapilgust peale, mil sündis nõukogude võim, algas ka eesti kodanluse ja sotsiaaldemokraatide võitlus tema vastu, õigem, selles võitluses Nõukogude võim otse sündiski.¹

Näidates eesti kodanluse osavõttu liitlasriikide interventsioonist noore Nõukogudema vastu, selgitab Pöögelmann kodanliku Eesti osa selles sõjakäigus. Ta kritiseerib karmilt J. Palvadret, kes ühes oma artiklis püüdis asja nii kujutada nagu oleks eesti kodanlus 1919. aasta sügisel liitlasriikide nõudel oma väeosad koos Judenitši vägedega Petrogradi kallaale saatnud. Pöögelmann märgib sel puhul: "Muidugi kallaletung organiseeriti imperialistide poolt, kuid asja nii kujutada, nagu poleks eesti kodanlusel ja sotsidel (valitsuses olid sotsid ja tööerakond eesotsas) endil selleks sõjakäiguks huvi olnud ... on eesti kodanluse ja eesti sotsfaschistide tõelist kontrevolutsioonilist iseloomu, nende interventsioonipoliitikat Nõukogude Liidu

1. H. Pöögelmann, Eesti interventsioonipoliitika, "Edasi" nr.68, 23. märtsil 1932.

vastu püüda suitsukatte taha varjata".¹

Kodanik Eesti, olles eluliselt huvitatud nõukogude võimu hävitamisest, oli meeleldi nõus mängima hüppelaua osa imperialistide ühises interventsioonisplaanis. Juba üksnes geograafiline asend tegi temast strateegiliselt tähtsa sõlmpunkti (lähedus Leningradile) selles võitluses, missugust asjaolu ka maksimaalselt ära kasutati.

Nii näiteks märgib Pöögelmann, kuidas 1928.aastal võeti Riigikogus vastu plaan uute raudteeliinide (Tartu-Petseri ja Rapla-Virtsu) ehitamiseks, millede planeerimisel oli juba ette teada, et need end majanduslikult ära ei tasu. "Milleks neid teha just sel silmapilgul, kus neid majandusliselt kõige vähem vaja ja just neil sihtidel, mis endid mingil tingimusel majanduslikult ei tasu?"² küsib Pöögelmann ja vastab samas: seda nõuab interventsiooni üldine plaan, sest pole mingit kahtlust selles, et Tartu-Petseri ja Rapla-Virtsu liinid endast strateegilisi raudteeliine kujutavad.³

Peagi tuli ilmsiks vastrajatud liinide majanduslik kahju. Tartu-Petseri liin, mis avati 1931.a. novembris, lõpetas kaubaveo juba sama aasta detsembris, sest polnud kaupa, mida vedada. Uue raudtecharu puhtsõjaline iseloom oli silmanähtavaks saanud.⁴

1 H. Pöögelmann, Eesti interventsioonipoliitika, "Edasi" nr. 68, 23. märtsil 1932.

2 H. Pöögelmann, Eesti interventsioonipoliitika, "Edasi" nr. 69, 24. märtsil 1932.

3 Sealsamas.

4 Sealsamas.

Pöögelmanni seisukoha paikapidavust kinnitavad ka hilisemad uurijad, nagu näiteks majandusteadlane E. Brandt, kes samuti rõhutab nende raudteeliinide strateegilist tähtsust, kuna neid sõja korral Nõukogude Liidu vastu oleks võidud sõjavarustuse transportimiseks kasutada.¹

Kodanliku Eesti sõjalisi ettevalmistusi valgustades, märgib Pöögelmann mõningaid eriti silmnähtavaid fakte, nagu erakordselt suured kulutused sõjavarustuse muretsemiseks, Läti ja Eesti ühismanöövrid Soome ning mõningate imperiaalistlike suurriikide esindajate osavõtul jm.,² mis kõik kinnitavad kodanliku Eesti aktiivset osa ühises interventsioonis.

Vastukaaluks sõjaka Eesti interventsioonipoliitikale toob Pöögelmann fakte Nõukogude Liidu poliitikast oma lähemate rajanaabrite suhtes.

Ta kirjutab: "Nõukogude Liit on, teatavasti, kogu aja püüdnud samme astude, mis tema rahulikku läbikäimist teiste riikidega . . . ja eriti ka oma lähemate naaberriikidega, kindlustaksid. Juba ammu enne "kuulsat" Kellogi pakti kutsumus N.L. valitsus Moskvasse rajariikide esindajad nõupidamisele vastastiku mitteallalætungimise lepingu tegemiseks. Sellest ei tulnud aga midagi välja. Kaubanduslepingute tegemine ei ole samuti kuigi viljakaid tagajärgi annud..."³.

1. E.Brandt, Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, lk. 23.

2. H.Pöögelmann, Eesti interventsioonipoliitika, "Edasi" nr.69, 24.märtsil 1932.

3. H.Pöögelmann, Eesti interventsioonipoliitika, "Edasi" nr. 70, 26.märtsil 1932.

Kui Läti valitsus 1927. aastal siiski Nõukogude Liiduga kaubanduslepingu sõlmis, aru saades, et lepingute sõlmimine Lääne- Euroopaga talle ainult kahju oli toonud, püüdis Eesti kodanlik valitsus igati takistada Läti ja Nõukogude Liidu lähenemist, ähvardades koguni 1923.aasta liidulepingu annulleerimisega.

Pöögelmann märgib selle kohta, et muidugi polnud see ainult kadetus Läti ärilise arengu pärast, "vaid asi seis selles, et Eesti kodanlus oma valvepeni ülesannete kohaselt ... mingil tingimusel lubada ei võinud, et N.Liidul korda läheb oma naabritega kui mitte sõbralikku, siis vastastikku rahuldavat ja rahulikult teel arenevat vahekorra luua, mis kuidagi soodus pole interventsiiooni kihutustööle"¹.

Pöögelmann lisab, et sama lugu kordus ka 1932.aasta algul Läti ja Nõukogude Liidu vahelise mittekallaletungi lepingu sõlmimisega. "... Ja jällegi oli Eesti kodanlus see, kes mitte ainult ise läbirääkimisi ei venitanud, vaid jällegi metsikut kisa tõstis, et Läti valitsus enne teda ja ilma temata lepingu sõlmimisega oli lõpule jõudnud".²

Artikli lõpul, eesti kodanluse järjekindlat interventsiioonipoliitikat iseloomustades, rõhutab Pöögelmann, et eesti kodanlus neid interventsiiooni osaniku kohustusi mitte sunniviisiliselt ei täida, "mitte sunniviisil ei sammu eesti kodanlus imperialismi lõa otsas"³;

1 H.Pöögelmann, Eesti interventsiioonipoliitika, "Edasi" nr. 70, 26.märtsil 1932.

2. Sealsamas.

3 H.Pöögelmann, Eesti interventsiioonipoliitika, "Edasi" nr.70, 26.märtsil 1932.

vaid oma seesmist jõuetust tundes poeb ta "vägevamate tiiva alla - mitte selleks, et seal pistoda tarvitada, vaid et sealt tuge leides seda mõjuvamalt hoopki anda ühes suurriikide imperialistidega, eelväepostina oma ülesandeid täites ühises interventsiooni plaanis." ¹

Kõrvuti sõjaka Nõukogude-vastase välispoliitikaga rakendas eesti kodanlus terrorirežiimi ka maa siseelus. Eesti kodanlusel polnud kerge koos hoida oktoobripäevade võiduvilja maitunud revolutsioonilist töörahvast, kes kujutas endast ähvardavat ohtu kodanlikule diktatuurile kogu selle olemasolu kestel. Veretööde ahel oli juba määratult pikaks veninud. Saaremaa ülestõusu metsik mahasurumine, tapatalgud Irboskas, 1924.aasta 1.detsembri ülestõusu verre uputamine, loendamatud provokatsioonilised ametiühingu- ja töölisliikumise tegelaste kohtuprotsessid - kõik see ühtekokku rääkis niihästi eesti kodanluse julmusest kui ka tema pidevast hirmust omaenda töörahva ees.

Pöögelmann, parodeerides üht "Päevalehes" ilmunud artiklit, märgib sarkastiliselt, et kodanlus on tõelises mures, kuidas "ussipesast", s.o. võitlevast töörahvast lahti saada. "Kõik lõksud ja rotipulbrid on ära proovitud: kruusaaugud ja turbarabad. Kõik armsaaisamaa nõmmed on nende raibete kehi täis topitud - ei vähene ega vähene."²

1. H.Pöögelmann, Eesti interventsioonipoliitika,

"Edasi" nr.70, 26.märtsil 1932.

2 H.Rooskaja, Juupiteri sülg ja Mõldri-Maie rotid,

"Edasi" nr.43, 22.veebruariil 1933.

1929 - 1933. aasta majanduskriisiga kaasnenud töörahva olukorra järsk halvenemine süvendas äärmuseni töötajate rahulolematust kehtiva ekspluataatorliku riigikorra vastu.

Eriti intensiivselt arenes töötute võitlus. Majanduslike nõudmiste kõrval esitati üha sagedamini ka poliitilisi. Kodanlus nägi, et senine vägivaldne süsteem polnud töörahva mahasurumiseks enam küllaldane. Samal ajal oli kriis haaranud ka kodanlikku parlamentarismi, sest käimasolev majanduskriis kutsus esile hõõrumisi ka kodanluse enda leeri. Nii näiteks vahetus ajavahemikul 1932-1933 valitsus 6 korda.¹ Üha enam hakati rääkima "kõva käe" režiimi fašistliku diktatuuri kehtestamise vajadusest, mis oleks andnud riigipeale diktaatorlikud volitused ja võimaldanud riigis kehtestada kaitseseisukorrale vastava olukorra. Seda nn. "kõva käe" režiimi taheti muuta seaduspäraseks uue põhiseadusega, mis pidi asendama 1920. aasta põhiseadust, mida antud olukorras peeti juba liialt iganenuks, kuivõrd see kasvõi formaalseltki demokraatlike õigusi deklareeris.

1932. aasta märtsis võttiski kodanlik riigikogu vastu otsuse läbi viia rahvahääletus põhiseaduse muutmise küsimuses. Rahvahääletus ise toimus augustis. Pöögelmann märgib sellega seoses: "13. augustil algas Eestis rahvahääletus põhiseaduse muutmise kohta - üks neist kodanlise korra tembutustest, suurejoonelistest pettelavastustest,

1 A. Raadik, Fašismi tekkimise ja tugevnemise protsess kodanlikus Eestis, Tallinn 1959, lk.4.

mille ülesandeks on laiu töörahvahulkasid demokraatia ("rahvavalitsuse") ebajumala abil kodanluse diktatuuri ees põlvili suruda".¹

Naerdes välja kodanluse jutud "rahvavalitsusest" ja näidates selle mõiste absurdsust kodanliku korra tingimustes, rõhutab Pöögelmann, et "puhas demokraatia on mõttetus"² ja et klassiühiskonnas on demokraatial ikka ja alati klassiiseloost - ta on valitseva klassi diktatuuri vormiks ning eksisteerib tegelikult üksnes valitseva klassi esindajate jaoks.³

Märkinud, et sisuliselt tähendaksid uued valimised vaid seda, et töörahvas oli sunnitud endale uut "kaikameest kaela valima (kodanlusel oli plaanis riigivanema tiitel diktaatorliku presidendi oma vastu välja vahetada), lisab Pöögelmann: "Omal ajal oli saksa sotsiaaldemokraatide hulgas lendsõnaks selle kohta, kui töölisel omale kodanlasi esindajateks valisid: vasikad peavad endile ise lihuniku valima ... Nüüd peab eesti tööline demokraatia ebajumalavasikale hurraa! karjudes hääletama omale kaela faschistliku timukatepealiku, kes ta lihunikuna tapalavale viib."⁴

Kodanlus, püüdes laveerida, deklareeris, et 1920. aasta põhiseaduse muutmine olevat vajalik üksnes selle demokratiseerimise otstarbel ja et kõik kriisiaegsed hädad ning rahunused, samuti ka valitsuskriisid üksnes selle "iganenud" sätetest olevat tingitud.

1 H. Pöögelmann, Majesteet ütles sõna ... (Peatükike demokraatiast), "Edasi" nr. 180, 15. augustil 1932.

2 Sealsamas.

3 Sealsamas.

4 Sealsamas.

Pöögemann paljastas kodanluse demagoogiliste jutluste olemuse, mille eesmärgiks on demokraatia nülgimist varjata juttudega selle "täiustamise" vajadusest. Ta märgib: "Tuleb välja, et "kõige demokraatlikum" põhiseadus siiski puudulik oli".¹ Ja edasi: "Kodanlusel oli vaja uut eba-jumalat ja ta püstitab selle ~~faschistlike~~ tugeva rusika" oma diktatuuri alasti vägivalla näol. Ka ~~faschist~~^{ny...} pöördub hulkade poole. Ka tema ehitab lubaduste kuldvasikaid."²

Kodanluse korraldatud põhiseaduse muutmist taotlev rahvahääletus ei andnud siiski oodatud tagajärgi - hääled jagunesid peaaegu pooleks, kusjuures vastuhääli oli siiski mõni tuhat rohkem.³ Umbes aasta pärast (1933.a. juunis) toimus uus rahvahääletus, kusjuures seekord tabas kodanlust juba hoopis suurem läbikukkumine.

Ent kodanlus ei kavatsenud oma plaanidest loobuda. Nii näiteks võttis põllumeeste erakonna kongress vastu otsuse toetada vapside poolt esitatud põhiseaduse muutmise eelnõu, mis oli teistest radikaalsem.⁴

Vapside partei (vabadussõjalaste liit), mis oli tekkinud Nõukogude-vastasest interventsioonist osa võtnud valgekaartlaste organisatsioonidest (juhid Sirk, Larka, Mäe jt.), kujunes majanduskriisi aastail monopolistliku

1 H. Pöögemann, Majesteet ütles sõna ... (Peatükike demokraatiast), "Edasi" nr.180, 15. augustil 1932.

2 Sealsamas.

3 Eesti NSV ajalugu, lk.472.

4 Sealsamas, lk.473.

finantskapitali tööriistaks väikekodanlike hulkade rahulolematuse suunamisel fašismi sõiduvette. Erinevalt vana-dest kodanlikest parteidest, kes orienteerusid välispoliitikas Inglise imperialismile, juhendusid vapsid Saksa fašismist. Vapside liikumist finantseerisid peamiselt saksa kapitaliga seotud töösturid, pankurid ja suurkaupmehed Eestis ning Saksamaa propagandaasutused.

Vapsid kuulutasid oma ülesandeks revolutsioonilise liikumise täieliku mahasurumise ning arendasid ohjeldamatut sotsiaalset ja natsionalistlikku demagoogiat. Nad esinesid kui "rahvusriigi", "rahvustervikluse" ja "töelise rahvavalitsuse" kaitsjad erakondliku korrupsiooni vastu. Vapsid kuulutasid end kõigile rahvakihtide, ka tööliste huvide kaitsjaks. Nad lubasid kõigile kõike: maaelanikele põllumajandussaaduste hindade tõstmist ja võla-koormuse vähendamist linnaelanike arvel, linnaelanikele aga samal ajal elukalliduse alandamist põllumajandussaaduste hindada alandamise arvel jne. Vapside liikumine haaras kaasa ka kriisitingimustes meeleheitel viidud väikekodanlust ja deklasseerunud töötatöölisi.

Vapsid olid juba varem teinud ägedat kihutustööd riigikogu uue põhiseaduse projekti vastu, sest "kuigi ka riigikogu projektifaschismiteostamisele tüüris ja sihtis, siis taheti seda läbi viia ometi parlamentlikul teel, ilma sügavama murranguta, demokraatia silti ja hilpusid alles hoides "vapsid" aga jutlustasid ikka selgemini ja valjemini alasti faschistlikku diktatuuri, varjamatut juhi põhimõtet. Teiseks poleks riigikogu projekti vastuvõtmine "vapse" niipea võimu juurde lasknud."¹

¹ H. Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis, Moskva-Leningrad, 1936, lk. 15.

Seoses põhiseaduse muutmise läbikukkumisega märgib Pöögelmann muuhulgas, et käegakatsutavas läheduses paistsid juba "kõik need erakordsed seadused, millega rahutut töörahvast orjaahelasse suruda taheti, et ta ennast keeletu tallena pügada ja nülgidalaseks ..."1

Kodanlus hädaldas, kuid vapsid seevastu leidsid, et nüüd oli nende tund tulnud.

Pöögelmann, võttes kokku vapside põhimõttelised seisukohtad, esitab lühidalt nende edasise tegevusprogrammi: "President kukkus läbi, nüüd tuleb kõikaga sekka lüüa."2

Vapsid ruttasidki pärast esimest, kodanlusele edutult mõõdunud rahvahääletust omalt poolt uut põhiseadust esitama.

Kuid kuna selle hääletamiseni kulus mitmesuguste ettevalmistuste tõttu liiga palju aega, siis jõudis riigikogu uus projekt ^{enne} vapside projekti hääletusele (1933.a. juunis).3

Vahepeal oli aga olukord tunduvalt muutunud. Kriis oli üha süvenenud, katastroofiliselt kasvanud tööpuudus. Isegi ametlik statistika oli sunnitud kaudselt tunnistama, et 1933.a. esimesel poolel ligikaudu pooled tööliselid kas hoopis või osaliselt ilma tööta olid, nende seas ka tuhandeid ametnikke, haritlasi, õpetajaid jt.4 Ängistav olukord majandusel süvenedas ka parlamendikriisi. Kodanlikud parteid "keerlesid kui oravad puuris, ilma et mingit väljapääsu oleksid näinud, ja haarasid selles meeletus keerluses ikka kõvemini üksteisel kõrist kinni."5

1 H. Rooskaja, Parema tuleviku nimel ..., "Edasi" nr. 186.
23. augustil 1932.

2. Sealsamas.

3. H. Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis, lk. 16.

4. Sealsamas, lk. 17.

5. Sealsamas, lk. 18.

Vapsid aga, keda fašismi võidulepääs Saksamaal 1933. a. algul veelgi enam oli tiivustanud, suurendasid mitmekordselt oma agitatsiooni rahva hulgas.

Kõigi nende asjaolude tagajärjeks oli see, et ka riigikogu uus "parandatud" põhiseaduse muutmise projekt hääletamisel läbi kukkus, kusjuures vastuhääli oli seekord koguni kolm korda rohkem kui poolthääli, ja vapside põhiseaduse eelnõu, mis 1933. aasta oktoobris hääletusele pandi, suure võidu saavutas (vapside põhiseaduse vastuvõtmise poolt anti 416878 häält ja vastu 156984 häält¹).

Eestimaa Kommunistlik Partei, ehkki ta oli sügavale põranda alla surutud ja tegutses ohjeldamatu terrori tingimustes, oli arendanud rahva hulgas laialdast vapside vastast selgitustööd, näidates et vapside fašistliku põhiseaduse vastuvõtmine ja sellega kaasnev otsene üleminek fašismile tähendaks töörahvale uusi kannatusi ning nende viimastegi poliitiliste õiguste likvideerimist. Seda kõike silmas pidades oli partei kutsunud töörahvast üles otsustavalt hääletama põhiseaduse muutmise vastu. Et vapside fašistliku põhiseaduse muutmise eelnõu hääletamisel siiski võidu saavutas oli tingitud rahva üldisest rahulolematusest, "mida töölisklassi ja EKP nõrkuse ning parempoolsete sotside liidrite reeturliku taktika tõttu ei läinud korda juhtida kehtiva korra revolutsioonilise ümberkujundamise teele".²

¹ A. Raadik, Fašismi tekkimise ja tugevnemise protsess kodanlikus Eestis, lk. 4.

² Eesti NSV ajalugu, lk. 473.

Uus põhiseadus, mis hakkas kehtima 1934.aasta jaanuaris, kärpis tugevasti parlamendi osatähtsust ja andis peaaegu piiramatud õigused riigipeale. Nii oli kolmanda rahvahääletusega saavutatud kõigi kodanluse rühmituste ühine eesmärk - uue konstitutsiooni vastuvõtmine ja seaduslik teerajamine fašismile, kodanluse avalikule terroristlikule diktatuurile töörahva vastu.

Kuna senine Tõnissoni valitsus pidas rahvahääletuse tagajärgi umbusalduse avalduseks enda vastu, siis astus ta tagasi. Uue valitsuse etteotsa sai Päts. Sellega seoses märgib Pöögelmann: "Tekkis omamoodi huvitav seisukord: "vapside" põhiseadus oli vastu võetud, suur enamus hääletajaid oli sellele organisatsioonile poolehoidu avaldanud, kuid põhiseaduse elluviijaiks ... osutus mitte vapside organisatsioon, vaid parlamendi loodud valitsus Pätsiga eesotsas, järelikult see ringkond, kes kogu aeg oma moodi oli püüdnud faschismi teostada."¹

Ees seisid veel presidendivalimised. Presidendikandidaatidena esinesid Pätsi ja Laidoneri kõrval veel vapside esindaja Larka ja sotside liider Rei.²

Vapsid olid täiesti veendunud oma võidus, kuid olukord kujunes siiski ootamatult teistlaadseks. Nimelt tulid valimiskampaania ajal ilmsiks vapside otsesed sidemed fašistliku Saksamaaga, "mis andis teistele parteidele "vapside" vastu õige tugevad trumbid kätte."³

-
1. H. Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Bestis, lk.20.
 2. A. Raadik, Fašismi tekkimise ja tugevnemise protsess Bestis, lk.5.
 3. H. Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Bestis, lk.21.

Neid trumpe kasutati täiel määral ja nende mõju oligi silmanähtav: "Kui 1934. aasta veebruaris presidendikandidaatide ülesseadmiseks hakati kohtadel hääli koguma, siis selgus, et eriti maal, külades, teatud määral aga ka alevites ja vähemates linnades "vabside" presidendikandidaadile Larkale märksa vähem hääli anti kui "vabside" põhiseaduse projektile oli antud."¹

Vapsid kartsid läbikukkumist, kuna võis arvata, et kõik teised kodanlikud rühmitused ühise kandidaadi ümber koonduvad.²

Leiti, et ainus õige väljapääs on vägivaldses võimuhaaramises. Pätsi-Laidoneri rühmitus aga, kes ei saanud arvesse võtmata jätta maal valitsevat meeleolu, mis polnud vapsidele enam sugugi soodne - petetud rahvahulga hakkasid vapsidele selga pöörama-, leidsid, et antud olukorras oleks riskantne fašismile ülemineku juhtimist vapside kätte usaldada. See rühmitus eelistas vapslikele otserünnaku meetoditele "peenemaid", enam maskeeritud vahendeid fašismile üleminekul.

Jõudes vapsidest ette, pani see rühmitus 12. märtsil 1934. toime riigipöörde. Vapside organisatsioonid suleti, osa vapside juhte arreteeriti, kogu riigis kehtestati kaitseseisukord, keelati koosolekud.

Pöögelmann, rõhutades asjaolu, et Pätsi rühmitusel vapside kavatsused juba ette teada olid, märgib selle kohta: " Juba aegsasti enne (vapside-L.R.) väljaastumise

¹ H. Pöögelmann, Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eesti, lk. 21.

² Sealsamas, lk. 21.

tähtaega, mis, nähtavasti, valitsusel juba ennemalt teada oli - viis Pätsi valitsus rea kõrgemate sõjaväelaste ja politseiülemate ümberpaigutusi ... läbi, mille ülesandeks oli "vabside" juhtivaid kaadreid segi ajada ja laiali puistata".¹

Keelati koosolekud ja meeleavaldused, riigikogu saadeti "suvepuhkusele" kusjuures hoiatati, et juhul, kui see vähimatki opositsiooni ilmutab _____, saadetakse ta viibimata laiali.²

1934. aasta oktoobris saadeti^{gi} see lõplikult laiali.³

Algas kurikuulus "vaikse oleku" ajajärk - fašistlikule diktatuurile ülemineku ajajärk.

Pöögelmann, valgustades seda sünget perioodi kodanliku Eesti elus, märgib, et Päts teostas oma 12.märtsi fašistliku riigipöörde "demokraatia kaitsmise" lipu all. Rahvale seletati: "hitlerfaschistlikud „vabsid“ tahtnud vägivallaga võimu võtta ja demokraatlikku korda Eestis hävitada - selle eest hoidmiseks olevat nemad - Päts ja Laidoner - vägivallaga välja astunud. Nii siis - isamaa päästjad ja demokraatliku korra kaitsjad".⁴

Jätkates artiklit, lisab Pöögelmann, et see "demokraatia kaitsmise" lipu all teostatud riigipööre kujutas endast omamoodi vekslit, mille Päts 12.märtsil välja

1 H.Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis, lk.22.

2 A.Raadik, Fašismi tekkimise ja tugevnemise protsess kodanlikus Eestis, lk.7.

3 Sealsamas, lk.7.

4 H.Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis, "Edasi" nr.35, 12.märtsil 1936.

andis ja mille kohta rahval nüüd - kaks aastat hiljem - õigus on aru pärida, kuidas seda vekslit sel ajavahemikul lunastatud on, kuidas Päts seda demokraatiat kaitsnud on.¹ Pöögelmann märgib, et Pätsil kes nüüd juba kaheksandat korda - seekord piiramatu võimuga diktaatorina - valitsuse eesotsas seisab, on küllaldaseni kogemusi eesti töörahva nuuditamisel ja "demokraatiat kaitsmisel".²

Sõjaseadus, vägivald, terror, vangistamised, koosolekute ärakeelamised, ametiühingute sulgemine, riigikogu laialisaatmine ja avalik seletus, et Pätsi valitsusel mõtteski pole seda enam kokku kutsuda, poliitiliste parteide ja teiste vähimalgi määral poliitikaga tegelnud organisatsioonide ärakeelamine, absoluutne tsensuur ajakirjandusele, streikide keelamine - sellised olid Pätsi režiimi abinõud "demokraatiat kaitsmisel".³

Eestis ei jäänud enam jälgegi järele sellest, mida demokraatiaks nimetatakse: demokraatia ehk rahvavalitsuse asemel valitses Päts ainuüksinda piiramatu võimuga. Demokraatia "kaitse" oli muutunud demokraatia kõige puhtamaks hävitamiseks.⁴

Oli täiesti selgeks saanud, et "vaikivat olekut" ja "kindlat korda" oli kodanlusel vaja mitte vapside vaid töörahva vastu. Viimast tõendas ka asjaolu, et enamik vangistatud vapsidest peagi vabaks lasti ja neile koguni valitsuses ministrikohti pakuti.

1 H. Pöögelmann, Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis, "Edasi" nr. 35, 12. märtsil 1936.

2 Sealsamas.

3 Sealsamas.

4 Sealsamas.

Fašiseerimise protsess jätkus kogu rindel, kusjuures seda püüti kujutada mingisuguse rahvusliku "uuestisünnina".

Selle "uuestisünni" tõelist olemust lahkab Pöögelmann 1936. aastal ilmunud artiklis "Kuidas pettusevõrgud purunevad", milles öeldakse, et kodanluse tahte kohaselt pidi Pätsi ja Laidoneri diktatuur olema omamoodi "puhastustuleks, mis hävitab rahva elust kõik pahed, puhastab välja kõik rämps, kõik alaväärtusliku, mis rahva organismi määndab..."¹

Selgitades, mida see "uuestisünni" protsess endast konkreetsemas laadis kujutas, ütleb Pöögelmann, et enne-koike püüdis kodanlus juurteni välja rookida rahva teadvusest sellised mõisted nagu klassivõitlus ja klassivastuolud, mille asemel püüti juurutada uut arusaamist, et rahvas üks ühtne rahvuslik tervik on, mille kõik üksikud osad on üheväärsed, kuivõrd nad on kasulikud, tarvilikud sellele tervikule. Sellest uuest arusaamast, uuest rahvustundest pidi välja kasvama ühiskonna kõigi rakukeste üksmeelne koostöö rahvusterviku huvides. See "üksmeelne töötahe" rahvusterviku heaks pidi siis tooma rahu majasse ja kõige paremini rahuldama kõigi huve"².

"Kodurahu" ning "rahva uuestisünni" nimel õigustati ka kõikvõimalikke repressioone, kitsendusi ja vägivalda, mille üheks iseloomulikumaks näiteks oli poliitilise klassivõitluse silmapaistvama tsentrumi - riigikogu hävitamine.

Kuid ainuüksi terrori ja vägivalda meetoditega ei suuda ükski diktatuur pikemat aega võimul püsida. Seda mõistis ka eesti kodanlus. Hakati otsima vahendeid ning jõude, mida oma ideoloogia teenistusse rakendada. Nii

¹ H. Pöögelmann, Kuidas pettusevõrgud purunevad, "Kommunisti Teel" nr. 7, 1936, lk. 14.

² Sealsamas, lk. 14.

pandigi diktatuuri vankrit vedama kõikvõimalikud kultuuri- ja haridusasutused, ajakirjandus, kirik, kool ja kirjandus. Kodanluse üheks suuremaks ürituseks ühiskondliku elu fašiseerimise alal oli selle ümberkorraldamine "koda-de" näol. Pöögelmann märkis selle kohta: ".... hakati looma uut ühiskonda" uutal alustel: nimelt elukutsete järgi; organiseeriti nn. "kojad" kui mitmesuguste elukutsete esindusorganisatsioonid - kõigi elukutsete töö ühendamiseks (mitte võitluseks üksikute elukutsete vahel), kokkukõlastamiseks üldrahvalikus ulatuses"¹.

"Kojad" pidid jäägitult kõrvaldama klassivõitluse ühiskondlikust elust² ning saama "klässirahu" ja "rahvustervikluse jutlustamise templiteks.

Kogu seda rahva "uuestisünni" protsessi pidi lõpuks kroonima uus "eestipärane" demokraatia, millel kodanluse väidete kohaselt ei pidanud midagi ühist olema fašismiga. Rõhutati, et fašism esineb ainult Itaalias ning Saksamaal ja esines Eestis ainult vapside liikumise näol, kuna Pätsi režiimil ja igasugustel kodanlik-natsionalistlikel organisatsioonidel polevat fašismiga midagi ühist.³

Tegelik elu lükkas need kodanliku propaganda valed ümber. Kodanliku Eesti valitsus ja igasugused natsionalistlikud organisatsioonid kujunesid otsesteks fašismi taimelavadeks.

1 H. Pöögelmann, Kuidas pettusevõrgud purunevad, "Kommunismi Teel" nr. 7, 1936, lk. 14.

2 H. Pöögelmann, Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eestis, lk. 35.

3 P. Vihalem, Eesti kodanluse üleminek Saksa fašismi teenistusse, Tartu 1963, lk. 26.

Nii toimus ühiskondliku elu fašiseerimine tervel rindel, ent nagu märgib Pöögelmann, tuli Pätsi valitsuse fašistliku diktatuuri iseloom eriti selgesti nähtavale just neis seadustes, sammudes ja korraldustes, mis otseselt klassivõitluse hävitamisele, kodanluse klassivaenlase - töörahva - lõplikule mahasurumisele olid suunatud.¹ Nii näiteks tõsteti karistusmäärasid poliitiliste "kuritegude" eest, viidi läbi "vanglareform", mis tegelikult oli suunatud poliitvangide füüsilisele hävitamisele, seati sisse uus kord, mis maksimaalselt piiras töötute registreerimist tööbörsil ja lõpuks anti "kodurahu" huvides välja veel seadus, mis streigivõitluse tegelikult ära keelas. See seadus, mida ametlikult "töötulide" lahendamise seaduseks" kutsuti, lubas ametivõimudel iga "töötüli" tegelikult maha suruda, ametlikult seda valitsuse komisjoni kätte andes, kus "iseenestki mõista, fašistliku valitsuse ja kurnajate esindajad täielikult peremehed on. Ja on seesugune komisjon oma otsuse teinud ning valitsus selle kinnitanud, siis ei tohi töölisel sel alal aasta vältel üldse enam tüliküsimust üles tõsta."²

Ka ametiühingu^{te} tegevus allutati riigivõimu igakülgsel kontrollile ning neil keelati mitte ainult tegevus, mis oli "sihitud poliitiliste eesmärkide taotlemistele, vaid ka tegevus, mis on kahjulik rahvamajandusele", s.o. kapitalistide huvidele. Ametiühingulise liikumise halvamise eesmärgil loodi nn. "tööliskoda", mille etteotsa

1 H. Pöögelmann, Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eestis, lk. 37.

2 Sealsamas, lk. 38.

asusid valitsuse ülesandel endised sotsid ja kaitsepolitsei agendid.¹

Nii taheti tööliklassilt võtta igasugune võimalus organiseeritud võitluseks oma töö- ja elutingimuste parandamise eest. Kuid kodanlusel ei läinud korda ka fašistliku diktatuuri kõige rängemalgi aastail töörahvast oma kuulekaks ja vaikivaks orjaks muuta. Hoolimata julmast terrorist ja mitmesugustest demagoogilistest võtetest, mida võimud rakendasid, jätkas eesti tööliklass ja töötav talurahvas võitlust fašismi vastu, demokraatlike vabaduste ja õiguste jaluleseadmise eest, nõukogude võimu taastestamise eest Eestis.

Töörahva vastupanu murdumatusest kõneleb ilmekat keelt asjaolu, et streigiliikumine ei vaibunud näiteks ka kõige rängema surve perioodil, karmi streikide keelutingimustes. Olgugi et need streigid piirdusid peamiselt majanduslike nõudmistega, kujunesid need fašistliku režiimi tingimustes tihti võimsateks tööliklassi solidaarsustunde avaldusteks.

Valgustades eesti töörahva mitmekülgset võitlust fašistliku režiimi perioodil, märgib Pöögelmann, et lisaks vaibumatule streigivõitlusele, mida ka kõige karmimad keelud ega seadused pole suutnud lämmatada, kasutab töörahvas ka kõikvõimalikke teisi tribüüne oma seisukoha avaldamiseks, võitluseks fašistliku töölispoliitika vastu. Selle näitena toob Pöögelmann tööliklassi avalikke väljastumisi valitsuse poliitika vastu fašistliku valitsuse

1 Eesti NSV ajalugu, lk.433.

poolt korraldatud "konverentsidel", valitsuse kandidaatide läbikukutamist fašistliku töölistkoja valimistel ja nende asemel ametiühingute kandidaatide läbiwiimist jms., mis Pöögelmanni sõnade järgi kujutavad endast selget tõendit sellest, et Eesti tööliklass ei lase ennast fašistliku diktatuuri aiste vahele rakendada.¹

Fašistlikul kodanlusel ei läinud korda luua igatsetud "kodurahu", "üksmeelt" ega "rõõmsat töötahet". Vastupidi: fašistlik diktatuur oli ühiskonna vastolud ja klassivõitluse Eestis veel teravamaks ajanud, kui ta seda oli isegi kõige sügavama majanduskriisi ajal, enne fašistlikku riigipööret.²

Rääkides Eesti töörahva fašismivastase võitluse tulevikuülesannetest, rõhutab Pöögelmann ühise väerinde loomise vajadusest. Ta kirjutab: "Pätsi diktatuuri võib väärata vaid ühtne rahvaväerind, kuhu oleksid koondunud kõik demokraatlikud ollused, kõik fašismivastased jõud."³

Sama mõtet rõhutab ta ka ühes teises 1936.aastal ilmunud artiklis, kus ta ütleb: "Töörahvahulkade juhtsõnaks fašistliku diktatuuri teisel aastapäeval jääb edasi: veel hoogsam, veel tugevam võitlus selle vägivaldavalitsuse vastu, selle töörahva kõige jõhkrama kurnamise ja poliitilise vägistamise valitsuse vastu! Selle demokraatia hävitamise ja Hitleri poliitikale teevalmistamise valitsuse, selle Nõukogude Liidu vastase interventsiooni ettevalmistamise valitsuse vastu!"⁴

1 H. Pöögelmann, Kuidas pettusevõrgud purunevad, "Kommunisti Teel" nr.7, 1936, lk.16.

2 Sealsamas, lk.18.

3 Sealsamas, lk.18.

4 H. Pöögelmann, Kaks aastat fašistlikku diktatuuri Eestis, "Edasi" nr.35, 12. märtsil 1936.a.

H. Pöögelmann kodanliku Eesti
kultuurist

Kuna eesti kodanlusel polnud võimalik üksnes terroristlike abinõudega oma vägivallavalitsust kindlustada, siis oli ta sunnitud suurt tähelepanu pöörama ka kõikvõimalikele rahvahulkade ideoloogilise mõjutamise vahenditele, sealhulgas ka ajakirjandusele ja kirjandusele, mis fašistliku diktatuuri tingimustes olid määratud natsionalismi, "klassirahu" ja "rahvustervikluse" põhimõtteid propageerima.

Kodanlus kasutas mitmesuguseid vahendeid, et kultuuri-tegelasi endast sõltuvaks teha (muuhulgas ka materiaalse mõjutamise vahendit), kuid kõigist pingutustest hoolimata ei läinud reaktsioonilisel kodanlusel korda kogu rahvusliku kultuuri arengut oma rööbastesse suruda. Kõrvuti valitseva kodanliku kultuuriga eksisteeris ja arenes ka eesti rahva progressiivne kultuur, s.t. need demokraatliku ja sotsialistliku kultuuri elemendid, mis on alati olemas kodanlike rahvuste rahvuslikus kultuuris.¹

Rea teadlaste, kunstnike ja kirjanike kõrval, kes end avalikult või kaudselt kodanluse teenimisele pühenda-

¹ V.I.Lenin, Teosed 20 kd., Tallinn 1953, lk.8.

sid, oli terve hulk ausameelseid kultuuritegalasi, kes rakendasid kogu oma jõu rahva teenistusse, kodanliku korra mädapaisete paljastamisele.

Vaadeldaval ajavahemikul pühendas H.Pöögelmann oma sotsiaal-poliitiliste artiklite kõrval " Leekide" veergudel suurt tähelepanu ka kodanliku Eesti kirjanduselule, avaldades mitmeid pikemaid ülevaateid ning hinnanguid terve perioodide või üksikute autorite loomingu kohta. Nii näiteks ilmus tema sulest 1932.aastal artikkel pealkirjaga " Eesti kodanliku kirjanduse arengust " iseseisvuse" ajajärgul, milles analüüsitakse valitsevaid tendentse ja arengusuundi kodanliku Eesti kirjanduses " iseseisvuse" algaastaist kuni 30-ndate aastate alguseni.

Kodanliku diktatuuri algaastail (1920- 1924) võis mõnede kirjanike juures tähele panna kasvavat huvi ümbritseva tegelikkuse kujutamise vastu. See oli tingitud asjaolust, et kirjanikud üha enam hakkasid mõistma, et kodanlik " iseseisvus" sugugi mitte nende ideaalidele ei vastanud.¹

Kirjandusse ilmus kodanlikku klikivõimu ja tema tõusik-kodanlust paljastav joon, mis aastatega võttis üha ägedama kuju, saades kodanliku diktatuuriaja demokraatliku kirjanduse üheks iseloomulikumaks jooneks.² Koos sellega pääses taas maksvusele realistlik kujutamisviis. Pöögelmann kirjutab sellega seoses, et ehkki " iseseisvuse" algaastail - pärast estetismi ja ideetust propageerinud nooreestlaste võimutsemist - kirjanduses taas realism maksvusele pääses ja „... hakkasid rohkem silma paistma need üksikud kirjanikud, kes mitte üle-pea-kaela " Noor-Eesti" stiilitsemisse

1 Eesti kirjanduse ajalugu II, Tallinn 1960, lk.222.

2 Sealsama, lk. 223.

polnud uppunud ¹, erines see "iseseisvuse"-aegne realism siiski tunduvalt sajandite vahetuse aegsest realismist, mis kasvas välja sügavast ühiskondlikust käärimisest, otsis väljapääsu ühiskonna revolutsioonilise ümberkorraldamise näol ja oli oluliselt läbi imbunud selle revolutsioonilisest hingusest.²

Toonud näiteina Vilde, Peterson- Särkava ja mõnede teiste kirjanike sajandi algaastail loodud teoseid, rõhutab Pöögelmann, et mitte ainuüksi realistlik stiil ei olnud see, mis tolle perioodi kirjandusteosed rahvale vastuvõetavaks tegi, vaid ennekõike nende "rahulolematuse vaim", nende "mäss" maksva ühiskonna vastu.³

Analüüsid ajajärku, mil arenes kodanluseaegne realism Eestis, esitab Pöögelmann küsimuse: kas andis see "iseseisva" Eesti pinnas toitumise kodanlikule realismile, kas andis see talle vajalikku võitlusvaimu, ideid, mille poole püüda.⁴

Vastuseks kirjeldab ülevaate autor kirjanduse ja kirjanikkonna olukorda kodanlikus Eestis selle algaastail, mil kirjanikud olid otsekui kontvõõrasteks tõusikkodanluse "priiskavas peres ja prassivas lauas", kontvõõrasteks, kes tihti pidid leppima üksnes koorukestega, mis sealt laualt pudenesid.⁵

1 H. Pöögelmann, Eesti kodanliku kirjanduse arengust "iseseisvuse" ajajärgul, H. Pöögelmann, Kirjanduslikult rindelt, Leningrad 1933, lk.37.

2 Sealsamas, lk.37.

3 Sealsamas, lk.37.

4 Sealsamas, lk.37.

5 Sealsamas, lk.37.

Mammonale jahti pidaval tõusikkodanlusel olnud aega ega tahtmist jämnata tülika ning hädaldava kirjanikkonnaga ega tema muredega.

Peatselt maad tabanud majanduskriisiga (1923 - 1924) kaasnes sügav kriis ka kultuurielu alal, mis eriti valusalt puudutas kirjanikkonda: vähenesid senisedki minimaalsed võimalused teoste kirjastamiseks, viimased ilmusid ääretult väikestes tiraažides ning tasu nende eest oli äärmiselt kasin.

Märgiti ka üldist kunstilise tasapinna langust ning kokkuvõttes oli isegi kodanlik kriitika sunnitud tunnistama, et maailmasõja-eelsed aastad olid olnud palju elavamad ning loominguvärskemad kui "iseseisvuse" algaastal.¹

"Hoogu on jätkunud ainult paariks esimeseks aastaks, siis aga tuli seis ning viimase järel toimus see areng aasta-aastalt alaneva kõverjoonena."²

Pöögelman rõhutab oma artiklis, et kirjanikkond ei pääse ühiskondliku surve alt. Kirjeldanud lühidalt kriisiaastaid kodanliku Eesti majanduselus, märgib ta, et need kriisi- ja käärimisaastad kajastusid paratamatult ka kirjanduses: kirjandusse ilmusid tõusikkodanlased ja hallparunid, kes töölisi ja kehvikuid kurnates ning üksteist üle trumbates ja jalge alla sõtkudes mammonale jahti pidasid. Ja nii ilmusidki Lutsu vähkmannid ("Vähkmann ja Ko ehk majandustõus") ning Kivikase hallparunid ("Jaanipäev" ja "Mihklipäev").

¹ H. Pöögelman, Eesti kodanliku kirjanduse arengust "iseseisvuse" ajajärgul, H. Pöögelman, Kirjanduslikult rindelt, lk. 38.

² Sealsamas, lk. 39.

Märkinud, et kuigi niihästi need kui ka mõned teised taolised realistlikus maneeris kirjutatud teosed (Tammsaare " Tõe ja õigus", Jakobsoni " Vaeste-patuste alev") kahtlemata suuremal või vähemal määral ühiskondlikke olusid kritiseerisid, leiab Pöögelmann, et seda kõike ühtekokku ei saa siiski milleksi enamaks kui vaid üksnes väikekodanlikuks hädaldamiseks nimetada, kuivõrd see kodanlik realism ei puudutanud mitte kodanliku ühiskonna aluseid, mitte kapitalismi ennast, vaid piirdus üksnes selle mõningate väärnähetega arvustamisega.¹

Nõudes kirjanikelt selget klassivahede ja klassivõitluse esiletoomist, mõistab Pöögelmann hukka vähimagi poolikluse või ebaselguse selle küsimuse valgustamisel. Seetõttu saavad tema karmi kriitika osaliseks mitte ainult teosed, mis proletariaadi klassivõitlust tahtlikult väärast valguses kujutada püüavad (Metsanurk, Rumor-Ast, jt.) vaid ka need, mis " lugeja sisemist tungi ise võitluseks teed leida oma targutustega halvavad (Tammsaare)" ².

Pöögelmann on siin ilmselt mõelnud 1931.a. ilmunud Tammsaare " Tõe ja õiguse" III osa, kus 1905.aasta revolutsioonisündmuse on küllaltki vääralt käsitletud, mida osaliselt on mõjustanud ka kirjaniku ideeliselt vildakad lähtekohad ³.

Kirjanikkonna sellele osale, kes ühel või teisel viisil ilmutasid oma loomingu rahulolematust kodanliku korra vastu, avaldas paratamatult mõju ka valitsev kodanlik

1 H.Pöögelmann, Eesti kodanliku kirjanduse arengust " iseseisvuse" ajajärgul, H.Pöögelmann, Kirjanduslikult rindelt, lk. 40.

2. Sealsamas, lk.50.

3 H.Siimisker,A.H.Tammsaare. Lühimonograafia,Tallinn 1962, lk.169.

ideoloogia. Kirjanikud küll kritiseerisid kodanliku korra silmanähtavaid pahesid ja kodanliku riigi " äärmusi", kuid nad olid arvamusel, et need pahesid ja " äärmusi" saab kõrvaldada kodanliku korra ja kodanliku " omariikluse" raamidest. Sellest siis ka see pooliklus - poolele teele peatuna jäämine - ja ebaselgused mõningates põhilistes klassivõitluse küsimustes. Seda aga ei andestanud printsiipiaalset selgust nõudev Pöögelmann ühelegi autorile, kes oma loomingus ühiskondlikke vahetordi kujutada püüdis.

Ajavahemikul 1933- 1935 ilmus " Leekide " veergudel Pöögelmanni sulest kolm pikemat ülevaadet G.Suitsu, E.Vilde ja A.H. Tammsaare loomingust.

Gustav Suitsu käsitlevas ülevaates analüüsib Pöögelmann Suitsu kujunemist ning valgustab tema tegevust " Noor-Eesti " ideoloogilise juhina.

Märkinud, et kuivõrd Suits kujunes luuletajaks 1905.aasta revolutsiooni eelses ühiskondliku liikumise tõusu õhkkonnas, ajajärgul, mis oli tulvil võitlusromantikat ja tormimeeleolu, siis pidi see ajajärgu meeleolu paratamatult kajastuma ka noore poeedi loomingus.¹

1905.aastal ilmunud luulekogu " Elu tuli" ja samal aastal trükivalgust näinud " Noor Eesti " I album, mille initsiaatoriks Suits oli, kinnitavadki Suitsu elavat huvi revolutsioonisündmuste vastu ehkki revolutsioon ise, samuti kui eesmärgid ja vahendid selle läbiviimiseks jäid Suitsule küllaltki ähmaseks.

1 H.Pöögelmann, Gustav Suits kui luuletaja, " Leegid" nr.11, 1933, lk.31.

Seda ideesalguse ja kindla seisukoha puudumist rõhutades, märgib Pöögellmann, et samal ajal kui proletaarsed kirjanikud (teiste hulgas ka Pöögellmann ise, Lilienbach jt.) sündmuste keerises endale selged vaated ja eesmärgid kujundasid, " ei jõudnud Suits väikekodanliste kihtide ideoloogina mingisugusele kindlamale, selgemale seisukohale, sest kindlaid ja selgeid eesmäärke, püüdeid ja väljavaateid ei olnud sel ühiskonnakihil nimetatud ajajärgul ühiskondlike võitluste keerises ja suurte lahingute valmivas öhkonnas ".¹

Ideesalguse ja kindla seisukoha puudumist täheledeb Pöögellmann ka Suitsu esikkogus " Elu tuli", millele ta, sellelt seisukohalt lähtudes, annab võrdlemisi karmi hinnangu.

Ta heidab autorile ette " öönsate sõnade loopimist", sisutust, " udust unistamist", abstraktsust ning teravat individualismi - " individuaalsus nimelt selles mõttes, et end mingi ühiskondliku jõuga, mingi ühiskondliku kollektiiviga ... seoses ei tunta ".²

Ainult üksainus luuletus (" Jöululaul aastal 1905.p. Kr.") leiab armu kriitiku silmis.

Et " Elu tule" autor idealistlik töeotsija oli, kes lihtsalt " vaimumöökadega" heitlemise teel maailma tahtis parandada, ise seejuures revolutsiooni toetamata³, et ta esikkogust idealistlik elutumetus läbi käib ja et selles

1 H.Pöögellmann, Gustav Suitsu kui luuletaja, " Leegid" nr.11, 1933, lk. 31.

2. Sealsamas, lk. 35.

3 E.Sögel, Gustav Suitsu elu- ja luuletajateest, E.Sögel Kirjandusloo lehekülgedelt, Tallinn 1963, lk. 188.

liigset abstraktsust ning deklaratiivsust ja skeptitsismi meeleolusidki esineb- neid Pöögelmanni arvamusi jagab ka tänapäeva kirjandusteadus¹, samal ajal siiski rõhutades, et " Elu tuli" kõigile puudustele vaatamata oma võitlusliku paatosega objektiivselt ometi revolutsiooni huve teenis, tääkimata kogu puhtkunstilistest väärtustest, mis temast etappi tähistava teose tegid eesti kirjanduses².

Järgmiste kogude - " Tuulemaa " ja " Kõik on kokku unenägu " vaagimisel märgib Pöögelmann, et neis kogudes (eriti viimases) on Suitsu " ... vorm ja stiil juba seda- võrd kunstlikuks läinud, sedavõrd " peenustatud", et tihti- peale enam nooreestlastegi " intellekti " hammas peale ei hakka, tunnetest, mis lihtsamat toitu tahavad, rääkimata³.

Märkides täie õigusega neis kogudes domineerivaid pessimismi-, skepsise ja perspektiivituse meeleolusid⁴ ning lisades sellele veel liigsed veiderdamised stiili ja keele osas (segipaisatud sõnajärjestus, originaalitsev keeleuuen- duslike sõnade ja ütluste tarvitamine ning üldine " omapärat- semine"), mis arusaamise kohati võimatuks muudab⁵, täheleb Pöögelmann Suitsu üldist maailmavaatelist ummikut.

Tervikuna annab Pöögelmann Suitsu loomingule põhjen- damatult karmi hinnangu, pidades selle viimases perioodis

-
1. E.Sõgel, Gustav Suitsu elu-ja luuletajateest, E.Sõgel, Kirjandusloo lehekülgedelt, lk.188.
 - 2 Sealsamas, lk. 188.
 - 3 H.Pöögelmann, Gustav Suits kui luuletaja " Leegid" nr.1, 1934, lk.37.
 - 4 H.Pöögelmann, Eesti kodanliku kirjangu arengust " ise- seisvuse" ajajärgul, " Kirjanduslikult rindelt", lk.24.
 - 5 H.Pöögelmann, Gustav Suits kui luuletaja " Leegid"nr.1, 1934, lk. 39.

domineerivaid (tänapäeva kirjandusteaduse seisukohalt vaadates sünetest reaktsooniaastatest tingitud¹) langusemeeleolusid omamoodi teesillutamiseks fašismile².

1934.aasta " Leekide " 1 numbris- seoses Eduard Vilde surmaga - ilmus Pöögelmanni sulest ülevaade Vilde elust ja loomingulisest teest. Analüüsimisele võetakse romaanid " Külmale maale " ja " Raudsed käed ", misjärel valgustatakse Vilde kui kirjaniku palet tervikuna.

Pöögelmann märgib, et " Külmale maale" sai teatud määral pöördepunktiks eesti kirjanduses, kui võrd selles teoses terava kriitika osaliseks said niihästi valitsevad ühiskondlikud suhted, majanduslik ekspluateerimine kui ka kogu valitsev ühiskonnakord³.

" Raudsete käte" kohta märgib Pöögelmann, et see oli esimesi töid eesti algupärases ilukirjanduses, mis püüdis anda tõetruud pilti eesti proletariaadi seisukorrast⁴.

Vilde kirjanikupalet üldisemalt iseloomustades heidab Pöögelmann Vildele ette tema " väikekodanlikku revolutsionismi", omamoodi " olupoliitikat", " mis revolutsiooniline tõusuga kaasa läheb, lüüasaamise puhul aga, nagu 1905.a. järel, kaotab ... poliitilised vaated ja usu endasse, ning viimaks kodanluse hõlma alla pugedes ennast seal vastu võetavaks ja kasulikuks püüab teha ..." ⁵.

1 E.Sõgel, Gustav Suitsu elu- ja luuletajateest, E.Sõgel " Kirjandusloo lehekülgedelt", lk.200.

2 H.Pöögelmann, Gustav Suitsu kui luuletaja " Leegid"nr.1, 1934, lk.39.

3 H.Pöögelmann, Eduard Vilde surnud, " Leegid"nr.1, 1934, lk.46.

4 Sealsamas, lk.46.

5 Sealsamas, lk. 47.

Nagu teada, sattus Vilde välismaal (Taanis) elades oportunistliku sotsiaaldemokraatia mõju alla, mistõttu ta ei suutnud mõista Venemaal Suure Sotsialistliku Oktoobri-revolutsiooni tulemusena loodud proletariaadi diktatuuri ning oli mõnes muuski revolutsiooni põhiküsimuses vääral seisukohal. Käsitledes Vilde vaateid 1917.aasta revolutsiooni sündmustesse, märgib kirjandusteadlane V. Alttoa, et Vilde " oli omaks võtnud seisukoha, mille järgi sotsialistlik ühiskond ei pea teostuma mitte revolutsiooni teel, vaid ühiskonna demokraatliku ümberkorraldamise tulemusena. Vilde vaadete järgi pidi kodanlik demokraatia garanteerima kõigile klassidele poliitilise üheõiguse, mis oleks esimeseks etapiks teel sotsialistliku eesmärgi poole. " Üleminekut kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile, milleks Venemaal oli 1917.aastal kujunenud vajalikud eeldused, Vilde ei mõistnud, suhtudes sellesse koguni eitavalt " ¹. Edaspidi kujunes Vildest kodanliku demokraatia ülistaja ning propageeria².

Pöögelmann märgib veel, et Vilde ka oma kõige vihasemaski valitseva korra kriitikas ei jõua siiski kaugemale kui vaid selle korra väikekodanliku arvustamiseni ja sotsialismi ideeni, mis aga jäävad õhku rippuma, " kuna talle ei osata ega suudeta anda seda ühiskondlikku pinda, mis ta reaalseks jõuks teeks - proletariaadi võitlust kuni revolutsioonini ja proletariaadi diktatuuri teostamiseni".³

1 V. Alttoa, Eduard Vilde, Tallinn 1965, lk. 210.

2 Sealsamas, lk. 211.

3 H. Pöögelmann, Eduard Vilde surnud, " Leegid" nr. 1, 1934, lk. 47.

Ehkki kodanlikud aastad Vilde elus olid suureks ideoloogiliseks mõõnaajaks¹, virgub ta oma elu lõpupoole taas progressiivseks poliitiliseks võitlejaks.

Kui 1933.aastal vapside liikumine, mida ei suutnud takistada valitsuse pooleldi pidurdavad, pooleldi soodustavad sammud, ähvardas uputada eesti rahva barbaarsusse ning hävitada niigi piiratud kodanliku demokraatia Eestis, haaras Vilde neil rasketel päevadel sule, et kutsuda rahvast võitlusse ähvardava ohu vastu. Tema fašismivastased artiklid näitavad kompromissitut hukkamõistu autoritaarsele riigikorrale².

Kõigile oma ideoloogilistele eksimistele ja kõikumistele vaatamata on Vildel kui sõnakunstnikul ja demokraatlikult võitlejal vääriiline koht meie mineviku suurmeeste hulgas.

1935.aasta "Leekide" neljas numbris (9,10,11,12) ilmus Pöögelmanni ulatuslik ülevaade A.H. Tammsaare "Tõest ja õigusest".

Ehkki kriitikul on suuremaid või vähemaid etteheiteid selle suurromaani kõigi osade kohta, eriti peategelase Indreku kohta, keda ta peab tüüpiliseks väikekodanlikuks hädavareseks, targutavaks ning kõhklevaks kangelaseks³, on tema kriitika peamiseks objektiks "Tõe ja õiguse" III osa, mille kohta ta märgib, et see kujutab endast kogu suurromaani kõige nõrgemat lüli- ja seda niihästi ideelisest kui ka kompositsiooniküljest⁴.

1 V.Alttoa, Eduard Vilde, lk. 224.

2 Sealsamas, lk.224.

3.H.Pöögelmann, Tõde ja õigus, "Leegid" nr.9,1935, lk.22.

4 Sealsamas, lk.28.

Kuna romaani see osa on pühendatud Indrek Paasi saatuse jälgimisele 1905.aasta revolutsiooniliste sündmuste taustal, siis on Pöögelmannil põhjust küsida, kuivõrd õigesti ja missugustelt positsioonidelt on kirjanik neid sündmusi käsitlenud.

Kõigepealt teeb Pöögelmann autorile etteheiteid selles, et see romaani selles köites ei anna neile revolutsioonisündmustele mingit selget ega asjalikku analüüsi, vaid laseb seda erinevailt positsioonidelt valgustada terve hulga tegelaste suu läbi, et siis lõpuks " Indreku kaudu viimaks lugejale seletada, et see revolutsioon ikka üks kõlvatu asi on, mis tegelikul teostamisel mitte ainult vastikuks, vaid isegi ülekohtuseks muutub ja millest tingimata tuleb loobuda ... " 1

Indreku suhtumises revolutsiooni kajastub noore Tammsaare enda " kunagine siiras kaasaminek revolutsiooniga ning ta hilisem tagasitõmbumine".²

Indrek, kes esialgu revolutsiooniga vaimustatult kaasa läks, kohkub juba esimeste " vägivallategude nägemisel, tema eluvõõras idealism purunes juba esimestel kokkupuudetel karmi võitlusega . " Leegitsevate mõisate kumas põles tuhaks Indreku usk revolutsioonis ".³

Analüüsides seda, kuidas Tammsaare vaatleb proletariaadi vabadusvõitlust, märgib Pöögelmann, et kirjanik ei käsitle

1 H.Pöögelmann, Tõde ja õigus , " Leegid" nr.9, 1935, lk.22.

2 H.Siimisker, Pilk A.H. Tammsaare " Tõele ja õigusele " ja selle järelsõnale, " Looming" nr.1, 1958, lk. 296.

3 H.Siimisker, A.H. Tammsaare. Lühimonograafia, Tallinn 1962, lk. 173.

selliseid mõisteid nagu vabadus, vägivald ja humanism, mitte mingi konkreetse klassi seisukohalt, vaid abstraktselt - vabadus, vägivald ja humanism " üldse".¹

Indreku abstraktne, absoluutne humanism viib näiteks tegudeni, mida revolutsioonieetika seisukohalt kuidagi õigeks ei saa pidada (härdameelne hoolitsus paruni eest mõisapõletamise pildis, sümpaatiapuhang vana politseiniku vastu jne.), mida aga Tammsaare oma idealistlikust seisukohast lähtudes heaks kiidab².

Vaagides küsimust, milleks oli kirjanikul vaja seda teost kirjutada, märgib Pöögelmann, et väikekodanlikud kihid, tundes enda turjal kapitali hävitavat jõudu ning samal ajal mõistmata selle ühiskondlikku olemust, hakkavad enda hääbumist tundes selle ülekohtu vastu välja astuma, tõde ja õigust otsima, sellest ideest kui ainupäästjast kinni haarates. Kuid nad ei suuda aru saada, et see " tõde seisab ühiskondlike vahetõdede reaalsuses, ühiskondlike jõudude võitluses, ja et iga klass endale seega oma seisukohalt oma vaate ja arusaamise tõest, järelikult oma, erineva tõeideaali loob ." ³

Ja siit siis ka, nagu märgib Pöögelmann edasi, selle klassi teoreetikute, ideoloogide ja kirjanike alatine tõe tagaajamine- selle abstraktse tõe tagaajamine, mida tegelikus elus pole olemas, samuti nagu pole mingit abstraktset õigust, mida tunnustaksid kõik kihid ja klassid mistahes ajastul" ⁴

1 H.Pöögelmann, "Tõde ja õigus," Leegid" nr.9, 1935, lk.22.

2 H.Siimisker, A.H. Tammsaare. Lühimonograafia ,lk.173.

3 H.Pöögelmann, "Tõde ja õigus", " Leegid" nr.12, 1935, lk.30.

4 Sealsamas, lk. 30.

Neid Pöögelmanni sõnu kinnitab ka tänapäeva kirjanduskriitika, öeldes, et Tammsaare "näitab inimeste traagikat, kes asjatult püüdsid elus leida õnne ja õiglust... Kuid inimlikud arusaamad tõest ja õigusest on erinevad"¹.

1936.aasta "Leekide" 1.numbris ilmus veel üks H.Pöögelmanni ülevaade kodanliku Eesti kirjandusest peal kirja all "Süntheetilise vaimusest ja klassivõitluse perspektiividest Eestis".

Ülevaade on kirjutatud seoses Kirjanike Liidu häälekandjas "Looming" (1935., nr.7) ilmunud J.Kärneri artikliga "Maailma lahtimõtestamisest ja süntheetilise vaimusest", milles, nagu Pöögelmann märgib, eesti kirjanikele omamoodi "elufilosoofilisi juhtnööre pakutakse".²

Pöögelmann märgib, et seoses fašistliku diktatuuri kehtestamisega Eestis võib kirjanike hulgas tugevat liikumist ja nihkumist märgata: üks osa kirjanikest on avalikult valitseva fašismi leeri läinud ja fašistliku propaganda tööriistaks saanud; teine osa on jäänud äraootavale seisukohale, kolmandad aga hoiavad eemale või võtavad arvustava seisukoha, moodustades otsekui mingi vastasrinde, mis aga esialgu on veel küllaltki ebanäärane.

Pöögelmann rõhutab, et käimasolev võitlus nõuab paratamatult seisukoha võtmist, sest ükskõikseks vaatlejaks valitsevas pingelises olukorras keegi jääda ei saa.

Edasi märgib ülevaate autor, et Kärneri artikkel

-
- 1 H.Siimisker, Pilk A.H. Tammsaare "Tõe ja õigusele" ja selle järelsõnale, "Looming" nr.1, 1958, lk. 302.
 2. H.Pöögelmann, Süntheetilise vaimusest ja klassivõitluse perspektiividest Eestis, "Leegid" nr.1, 1936, lk.23.

kujutab endast selle diferentseerumisprotsessi omamoodi kajastust ning on määratud sellele protsessile ühtlasi kaasa aitama ¹.

Pöögelmann süüdistab Kärnerit, et see selle artikliga endale klassivastuolude silumise ülesande on võtnud - eesmärgiga likvideerida sisemised lahkhelid, " et siis töörahvahulkasid Hitler- faschismi vastu võitlemise lipu all - Pätsi faschistliku diktatuuri lipu alla ajada ".²

Edasi räägib Pöögelmann fašismi olemusest, märkides, et fašism jääb fašismiks, olgu see siis Saksamaal, Itaalias või Eestis, ning rõhutab vajadust ühendada fašismivastases võitluses proletariaadiga ka kõik väikekodanlikud kihid, kuivõrd ainult selline laialdane fašismivastane ühine rahvaväerind on suuteline fašismi jõhkrat pealetungi tagasi lööma.

" Sellesse väerindesse peab ühinema ka rahvameelne vabadusenõudja haritlaskond , eeskätt kirjanikkond, kes tahab orjastava faschismi vastu võidelda ...Kõik ... kõneleb sellest, et faschismi vastu Eestis ei saa mingil tingimusel võidelda Pätsi-Laidoneri faschistliku lipu all, vaid selle faschistliku lipu ja korra vastu "³, rõhutab Pöögelmann.

Ja ehkki, nagu hilisem ajalookäik näitas, osa kodanliku Eesti kirjanikkonnast siiski fašismiga kaasa läks, jäid nimekamad kirjanikud, nagu Suits, Tuglas, Semper, Barbarus, Tammsaare jt. sellest eemale ega rakendanud oma kunsti

1 H.Pöögelmann, Sünteetilisest vaimsusest ja klassivõitluse perspektiividest Eestis, "Leegid" nr.1 1936, lk.23.

2 Sealsamas, lk.27.

3 Sealsamas, lk.28.

fašistliku ideoloogia teenistusse¹.

Kodanliku Eesti kultuurielu valgustab Pöögelmann ka veel mõningais teistes eriilmega publitsistlikes artiklites. Ühes neist, 1933.aasta "Leekide" veergudel ilmunud ja F.R.Kreutzwaldi 50.surma-aastapäevale pühendatud kirjutises annab Pöögelmann vastulöögi neile "iseseisvuse"-aegseile kodanlikele tendentsidele, mis püüdsid Kreutzwaldi kui ärkamisaegset suurkuju oma šovinismi propagandas ära kasutada.

Pöögelmann märgib, et ehk küll ka Kreutzwaldi klassihuvid mingil olulisel määral lahku ei läinud omaaja rahvusliku kodanluse klassihuvidest, mistõttu juttugi ei saanud olla sellest, et Kreutzwald mingil moel kodanliku ühiskonna põhialuste vastu välja oleks astunud, jäi ta kõige selle juures siiski otsekui mingiks valgeks vareseks, kes omaaja kodanluse sõnu "kogu rahva õnnelikuks tegemisest" tõsiselt võttis ... Kreutzwald oli "vaimline aristokraat, kuid ta tahtis ja püüdis selle aristokratismi osaliseks teha kõiki."²

Rääkides Kreutzwaldi tulevikuideaalidest ("Kaugelt näen kodu kasvamas ..."), märgib Pöögelmann, et mitte niisugune, mitte praegune kodanlik Eesti polnud see "kodu", mis Kreutzwaldile kaugusest viirastus ja kus ta lootis kord oma kodanlike ideaalide täitumist leida, mispärast olevat täiesti loomulik, et ta "tänapäevast mädaneva kodanluse kodu poleks igatsenud, seesuguse kodu loomiseks vaimustust ja hoogu poleks annud...".³

1 E .Sõgel, Kirjandusloo lehekülgedelt, lk.234.

2 H.Pöögelmann, Kaugelt näen...- Mida ? !, H.Pöögelmann, Kirjanduslikult rindelt, lk.83.

3 Sealsamas, 82.

1935.aasta " Leekide " 10.numbris ilmus Pöögelmanni sulest lühiartikkel seoses tuntud skulptori Jaan Koordi surmaga. Artikkel pälvib tähelepanu ennekõike sellepöolest, et selles vihjatakse neile rasketele oludele, milles kunst ja kogu vabameelne loominguline tegevus kodanlikus Eestis oli sunnitud kiratsema. Märkinud, et Jaan Koort mõni aeg tagasi Nõukogude Liitu emigreerus, milline samm kogu kodanliku Eesti ajakirjanduses tohutu laimu- ja sõimukampaania tekitas, lisab Pöögelmann, et kunstniku emigreerumise põhjuseks oli võimaluste puudumine oma kunstnikuande rakendamiseks .¹ " Olgugi, et Koort Eestis oma kunstialal otse- ses mõttes känguma pidi, oli marurahvuslik ajakirjandus tema Nõukogude Liitu asumise üle väga pahane ja saatis ta jalahoopidega Eestist tulema." ²

Pöögelmann märgib veel lõpuks, et J.Koorti käekäik häitas ilmekalt, missugune saatus ootab kõige paremaidki loovaid jõude kodanlikus riigis, kui nad oma kunsti kodanluse ees lõmitamisega ei suvatse alandada .³

1935.aasta " Leekide" 6.numbri veergudel ilmus veel Pöögelmanni sarkastilise pealkirjaga kirjutis " Suurtsugu esivanemate jahil ", milles naeruvääristatakse kodanlikke " teooriaid" mingisugusest soome-ugrilaste ja sellega koos ka muidugi eestlaste " kuulsast" minevikust, " teooriaid", millede järgi eestlaste esivanemaid nüüd juba kord hindude, kord mongolite hulgast otsitakse ¹.

1 H.Pöögelmann, Kunstnik Jaan Koort surnud, " Leegid" nr.10, 1935, lk.21.

2 Sealsamas, lk.21.

3 Sealsamas, lk.21.

Valgustanud neid "teooriakesi" ja nende autorit veidi lähemalt, märgib Pöögelmann artikli lõpuosas, et kodanlus püüab mingisuguse "hiilgava" mineviku illusi-oonidega "hulkadele rahvuslikku suurusehullustust ajudesse pumbata".² Ta lõpetab kirjutise soovitusel kodanluse "hiilgava" mineviku otsingute asemel pigem reaalse igapäevase elu lahendamata küsimustega tegelda.³

Eesti fašistliku kodanluse üheks taktikaliseks võtteks oli opereerimine selliste mõistetega, nagu "rahvusterviklus", "ühishuvid", "ühistöö", "ühine hüvang", "klassivahede puudumine" jne., kusjuures sellele demagoogiale õigustuse otsimiseks koguni eestlaste iidsele minevikule viidati, kus "samuti nagu nüüd" polevat klassivahesid tuntud, kus rahvas samuti üks ühtne klassivahedeta tervik olevat olnud jne.

Sellega seoses kirjutab Pöögelmann ühes oma 1937.aastal ilmunud artiklis:

"Kaks sammast on, millele tänapäevane faschism Eestis oma marurahvusluse propaganda ajalooliselt rajab: esiteks, et praegune kord, faschistlik diktatuur Eestis olevat samane, mis eestlastel oli Lembitu ajal, s.o. enne sakslaste tulekut, kui Eesti veel vaba maa ja riik oli; ja teiseks, et eesti rahvas ei ole klassivahesid tundnud, olevat olnud vaid ühtne rahvustervik ilma mingi kihivahedeta; ja niisugune kihivahedeta pidavat olema nüüd ka rahvuslikult "uuestisündinud" faschistlik Eesti".⁴

1 H.Pöögelmann, Suurtsugu esivanemate jahil, "Leegid" nr.6 1935, lk.15

2 Sealsamas, lk.20.

3 Sealsamas, lk.20.

4. H.Pöögelmann, Jooni Eesti rahvuskultuuri arengust, "Kommunismi Teel" nr.9, 1937, lk.46.

Analüüsidest lähemalt nn. Lembitu-aegse Eesti olusid, märgib Pöögelmann, et ehk küll suguharukord siis juba lagunemas oli ja klasside kujunemisprotsess käimas, polnud see lagunemisprotsess siiski veel jõudnud vana suguharukorra demokraatiat kõrvale tõrjuda.¹

Lisanud, et Läti Henriku kroonikas esinev mõiste "maja" kujutas endast nähtavasti suguharukorrale omast suguharuliikmete ühist koosolekut "ühiskondlike küsimuste otsustamiseks",² teeb Pöögelmann järelduse, et "rahvas ise oli oma peremees ja käskija, oma ühiskondlike küsimuste otsustaja, ja seda nimelt otsesel teel, üldisel rahvakoosolekul"³, mistõttu olevat täiesti absurdne tõmmata paralleele praeguse fašistliku diktatuurivalitsusega, "kus üks inimene seadusi annab ja isegi põhiseadust tarvilikuks ei pea rahvahääletusele panna".⁴

1 H. Pöögelmann, Jooni Eesti rahvuskultuuri arengust,

"Kommunismi Teel" nr.9, 1937, lk.46.

2 Sealsamas, lk.47

3 Sealsamas, lk.47

4 Sealsamas, lk.47

L õ p p k o k k u v õ t e

Hans Pöögelmanni ühiskondlik-poliitiline ning kultuuri-
alane publitsistika 30ndail aastail ajalehes "Edasi"
ja ajakirjades "Leegid", "Naistööline ja Naiskolhoos-
nik" ning "Kommunismi Teel", mis oma põhilises osas oli
seotud kodanliku Eesti sotsiaalmajanduslike, poliitiliste
ning kultuuriolude valgustamisega, omab suure tähtsuse
õige pildi loomisel vastavast ajajärgust kodanliku Eesti
elus.

Analüüsid kodanliku Eesti majandusolusid kriisi-
aastail, näitab Pöögelmann ilmekate faktidega kodanliku
Eesti täielikku sõltuvust imperialistlikest suurriiki-
dest ning sellest tulenenud tagajärgi. Ta rõhutab, et
kriis Eestis kui majanduslikult ja poliitiliselt sõltu-
vas pisiriigis omandas eriti ränga iseloomu seetõttu, et
temaga kaubanduslikes ning finantssuhetes olnud suur-
riigid püüdsid Eesti-taoliste sõltuvate riikide arvel
kriisist kergemini üle saada—imporditavate toodete (või,
peekon) hindu maksimaalselt alla lüües, ekspordis aga
oma diktaadipoliitikat rakendades.

Pöögelmann näitab oma tolle perioodi publitsisti-
kas, kuidas Eesti kodanlus, võimetuna kriisist välja
rabelema, kogu selle raskust kõikvõimalike seaduste
ja määrustega, otseste ning kaudsete maksude suurendamisega,

töölise massilise vallandamise ja nende töötasude pideva vähendamisega eesti ^{töö}rahva õlgadele püüdis veeretada. Pöögelmann rõhutab korduvalt, et kodanluse eesmärk oli - linna ja maa proletariaadi ning keskkihtide vaesumise ja laostumise hinnaga päästa oma sotsiaalne baas- kulak- kond maal ja tööstulik suurkodanlus linnas.

Üha süveneva viletsuse tulemusena kasvas käärimine töörahvahulkades, eriti töötute seas. Kodanlus, nähes, et tema senine "demokraatlik" seadusandlus polnud enam küllaldane tööliste ohjeldamiseks, otsis võimalusi avaliku terroristliku diktatuuri kehtestamiseks, mis tal lõpuks 1934. aasta 12. märtsi riigipöördega viimaks korda läks.

Pöögelmann näitab oma mitmetes artiklites 12. märtsi riigipöörde otsustavat osa kodanluse avalikul üleminekul fašismile ja seda, kuidas tollest päevast alates algas järjekindel kogu maa ühiskondliku, poliitilise ning kultuurielu igakülgne fašiseerimine.

Pöögelmanni 30-ndate aastate artiklid fašismi tekkimisest ja arenemisest Eestis, eriti aga tema teos "Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis" on aegumatu väärtusega dokumentideks eesti kodanluse avaliku vägivalla poliitikast töörahva suhtes.

Pöögelmanni 30-ndail aastail ilmunud kirjanduskriitilisi ja kultuurialaseid artikleid ning ülevaateid ise loomustab võitlev vaim, klassivahede selgestegemise püüd. "Kõik, mis kirjanduses töörahva võitlusele kasulik oli, mis seda toetas, edasi viis, - leidis hindamist kui positiivne ning progressiivne, ja vastupidi - kõik, mis töörahva võitlusühtsust halvas või kahjustas, seda pidurdas

või sellele vastu töötas, leidis taunimist ning sai negatiivse hinnangu osaliseks ".¹

Aeg, mil Pöögelmann oma artikleid kirjutas, oli tulvil klassivõitlust; halastamatuid lahinguid tuli pida ka ideoloogilisel rindel. Samuti esines Stalini isikukultuse segavat mõju. Kõik see jättis mõningaid jälgi ka Pöögelmanni kirjanduskriitilistele hinnangutele, milles mõnikord esines ülepakkumisi (Jakobson, Suits). "Ent tavaliselt on (Pöögelmanni-L.R) hinnangute põhituum, kui see puhastada ajajärgu liialdatud järeldustest, siiski õige." ²

Pöögelmanni suureks teeneks on ka see, et ta esimesena andis eesti kirjanduse ajaloo marksistliku kontseptsiooni.³

Oma 30-ndate aastate kultuurialastes artiklites andis Pöögelmann vastulööke kodanlikule propagandale " rahvustervikluse " küsimustes (" Jooni Eesti rahvuskultuuri arengust "), pseudoteooriatele eestlaste " Suurtsugusest " põlvnemisest ("Suurtsugu esivanemate jahil") ning valgustas vabameelse intelligentsi olukorda "iseseisvas" Eestis (artikkel Jaan Koordist).

Peale käesolevas töös vaadeldud artiklite ilmus ülalmainitud ajakirjades 30-ndail aastail Pöögelmanni sulest veel rida kirjutisi NSV Liidu majandusliku, poliitilise ja kultuurielu kohta, nagu näiteks "Ühest ülemineku-ajajärgust Eesti kirjanduse arengus Nõukogude Liidus" ("Leegid" nr.3, 1932), milles vaagitakse noorte nõukogude autorite loomingut 20-ndail aastail, jmt.

1 J.Feldbach, Mälestuskilde Hans Pöögelmannist, " Looming" nr.12, 1965, lk.1878.

2 E.Päll ,Poliitikategelane, teadlane ja kirjanik, " Rahva Hääl" nr.308, 30.detsembril 1965.

3 H.Moosberg, Tulihingeline võitleja sotsialismi võidu eest, "Eesti Kommunist " nr.12, 1965, lk. 18.

Samuti leiame sealt veel mõningaid teisi artikleid.

Üks selliseid on tema Saksa fašistliku kirjanduspoliitikat valgustav " Neli aastat faschistlikku kirjanduspoliitikat", mis ilmus ajakirjas " Kommunismi Teel " (nr. 8, 1937).

Teises, 1932.aasta " Edasis" (nr.191, 29.august) ilmunud artiklis - " Siis- jumalaga ilmariik (" - räägib Pöögelmann Briti maailmariigi lagunemisprotsessist, kuna 1935.aasta " Naistöölises ja Naiskolhoosnikus" (nr.12 (79)) ilmunud artikli " Tuletorn" pühendab ta Lenini teosele " Moskva detsembris 1905" seoses selle ilmumise 30.aastapäevaga.

30-ndate aastate Pöögelmanni elus, mil ta kirjutas käesolevas töös vaadeldud artiklid ning ülevaated, olid täis pingsat parteilist, teaduslikku, pedagoogilist ning kirjanduslikku tegevust. Kõige selle kõrval leidis ta siiski mahtika järjekindlaks publitsistlikuks kaastööks niihästi tema enda poolt toimetatud kui ka teistes, eesti ning venekeelsetes perioodilistes väljaannetes, ehkki 30-ndate aastate lõpupoole võib juba märgata artiklite arvu vähenemist, mida ühelt poolt põhjustas intensiivne pedagoogiline töö, teisest küljest aga tervikliku seisukorra halvenemine.

Väsimatu võitleja loominguline tegevus katkes 1938.aasta jaanuaris, mil ta põhjendamatute süüdistuste põhjal arreteeriti.

Pöögelmann ei näinud küll päeva, mil nõukogude võim Eestis taas võidule pääses, kuid veendununa, et see võit kord saabub, püüdis ta kogu oma loominguga, sealhulgas ka oma 30-ndate aastate publitsistikaga seda päeva võimalikult lähemale tuua, mobiliseerides töörahvast võitlusele fašistliku diktatuuri vastu Eestis.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

Lenin, V.I., Teosed 20., Tallinn 1953.

Alttoa, V., Eduard Vilde, Tallinn 1965.

Brandt, E., Eesti majanduse olukord kodanliku diktatuuri perioodil, Tallinn 1955.

Besti kirjanduse ajalugu II, Tallinn 1960.

Besti NSV ajalugu, Tallinn 1957.

Feldbach, J., Mälestuskilde Hans Pöögelmannist, "Looming" nr.12, 1965.

Kask, K., Tööstustöölise majanduslikust olukorrast kodanlikus Eestis, Tallinn 1957.

Moosberg, H., Hans Pöögelmann 1905.-1907.a. revolutsioonis, Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik nr.87, Eesti NSV ajaloo küsimusi I, Tartu 1960.

- " - Tuli hingeline võitleja sotsialismi võidu eest, "Eesti Kommunist" nr.12, 1965.

Pöögelmann, H., Kaks aastat faschistlikku diktatuuri Eestis, Moskva-Leningrad 1936.

- " - Kirjanduslikult rindelt, Leningrad 1933.

- " - Majandusline kriis Eestis, Leningrad 1932.

- " - 1917.a. revolutsioon Eestis, Tallinn 1965.

Päll, E., Poliitikategelane, teadlane ja kirjanik, "Rahva Hääl" nr.308, 30.dets.1965.

Raadik, A., Fasismi tekkimise ja tugevnemise protsess kodanlikus Eestis, Tallinn 1959.

Sepre, O., Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses, Tallinn 1963.

- " - Kodanliku Eesti sõltuvus imperialistlikest maadest, Tallinn 1964.

Siimisker, H., A.H. Tammsaare. Lühimonograafia, Tallinn 1962.

- " - Pilk A.H. Tammsaare "Tõe ja õigusele" ja selle järelsõnale, "Looming" nr.1, 1958.

- Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis.
Dokumentide ja materjalide kogumik,
Tallinn 1957.
- Sõgel, E., Kirjandusloo lehekülgedelt, Tallinn 1963.
- Tiido, H., Talurahva olukorrast kodanlikus Eestis,
Tallinn 1959.
- Tulp, L., Kodanliku Eesti kaubanduslikud seosed,
Tallinn 1960.
- Vihalem, P., Eesti kodanluse üleminek Saksa fašismi
teenistusse, Tartu 1963.

A j a l e h e d j a a j a k i r j a d

- "Edasi" 1931 - 1937.
- "Kommunismi Teel" 1936 - 1937.
- "Leegid" 1931 - 1936.
- "Naistööline ja naiskolhoosnik" 1931 - 1936.

Р Е З Ю М Е

ПУБЛИЦИСТИКА ХАНСА ПЕГЕЛЬМАНА О БУРЖУАЗНОЙ ЭСТОНИИ В 30-х ГОДАХ.

Наряду с большой общественной, педагогической и научной работой Х.Пегельман находил и в 30-х годах время для обширной публицистической деятельности. В 1931-1937 годы его статьи появлялись почти во всех эстонских периодических изданиях Советского Союза.

В настоящей дипломной работе рассматриваются его статьи и обзоры, которые были опубликованы в газете "Эдаси" ("Вперед"), журналах "Леегид" ("Пламя"), "Найстээлине и Найсколхозник" ("Работница и колхозница") и "Коммунизми тээл" ("На пути к коммунизму") в 1931-1937 гг. В дипломной работе рассматривается публицистика Х.Пегельмана о буржуазной Эстонии в 3 главах:

- I. О социально-экономическом положении буржуазной Эстонии.
- II. О политическом положении в буржуазной Эстонии.
- III. О культуре в буржуазной Эстонии.

В первой главе дается анализ тех статей, в которых Х.Пегельман рассматривает губительные результаты экономической зависимости Эстонии от Западно-европейских империалистических стран. Особенно резко проявилось все это в годы кризиса, когда империалистические государства стремились выйти из кризиса за счет таких зависимых от них стран, как Эстония. Х.Пегельман показал на основе большого фактического материала, как эстонская буржуазия в свою очередь стремилась путем всевозможных прямых и косвенных налогов, увольнением рабочих и систематическим понижением заработной платы взвалить всю тяжесть кризиса на плечи трудящихся, чтобы спасти свою социальную базу — кулачество в деревне и крупных промышленников в городе.

Во второй главе показано, как Х.Пегельман в своих социально-политических статьях главное внимание обращал на антинародную и антисоветскую политику эстонской буржуазии, начиная с возникновения "самостоятельности" при помощи иностранных интервентов до установления фашистской диктатуры в Эстонии.

В третьей главе показано, что большинство статей Х.Пегельмана о культуре в буржуазной Эстонии написаны по вопросам критики буржуазной литературы и истории литературы. Анализируя тенденции и направления развития буржуазной литературы он всегда твердо исходил из пролетарских классовых позиций, т.е. насколько то или другое произведение писателей сможет способствовать освободительной борьбе эстонских трудящихся. Эти свои статьи Х.Пегельман писал в годы обострения классовой борьбы, когда Коммунистической партии приходилось вести беспощадную борьбу с различными враждебными силами, в том числе и на идеологическом фронте. Эта обстановка оказала свое влияние и на понимание функции литературы. Задачу литературы понимали слишком узко и односторонне — учитывалась только политическая сторона. Такая односторонняя оценка имела место и в некоторых литературно-критических статьях Х.Пегельмана. В общем же его оценки были правильные.

В целом публицистика Х.Пегельмана в 30-х годах имела большое познавательное и воспитательное значение, как для эстонских трудящихся, проживающих в Советском Союзе, так и для трудящихся буржуазной Эстонии.

S i s u k o r d

Sissejuhatus.....2
I.H.Pöogelmann kodanliku Eesti sotsiaalmajandusli-
kust olukorrast.....8
II.H.Pöogelmann kodanliku Eesti poliitilisest olu-
korrast.....22
III.H.Pöogelmann kodanliku Eesti kultuurist.....48
Lõppkokkuvõte.....67
Kasutatud kirjandus71
Resümee